

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Využití arteterapie v sociální práci
Artefakt jako zdroj sebepoznání v rekvalifikačním kurzu
pro osobní asistenty v sociálních službách**

Bc. Veronika Pavlů

Vedoucí práce: PhDr. Ingrid Hanušová, PhD.

Praha 2009

Anotace: Cílem diplomové práce je nastínit možnosti využití arteterapeutických metod při rekvalifikaci nezaměstnaných osob na povolání osobního asistenta v sociálních službách. Aplikované postupy umožnily psychologický náhled do osobností frekventantů kurzu, od kterých se v budoucnosti očekává mimořádné psychické vypětí při práci s klienty. Na pěti konkrétních případech jsou dokumentovány změny v náhledu na vlastní životní situaci v průběhu kurzu.

Klíčová slova: arteterapie, osobní asistent, sociální služby, pomáhající profese, skupinová arteterapie, kazuistiky, sebepojetí

Abstract: The purpose of this thesis is to outline the possibilities of using art therapy methods in programmes that requalify the unemployed as personal assistants in the social services. The methods applied provide a psychological insight into the personalities of trainees, who are expected to encounter extraordinary high levels of mental stress in the future while working with clients. Five specific cases document changes in the perception of one's own life during the course of the programme.

Key words: art therapy, personal assistant, social services, assistance professions, group art therapy, case studies, self-concept

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

V Karlových Varech dne 15. dubna 2009

Bc. Veronika Pavlů

OBSAH

1	Úvod.....	5
2	Teoretická část.....	6
2.1	Úloha umění v životě	6
2.2	Arteterapie	7
2.2.1	Co je arteterapie.....	7
2.2.2	Arteterapie dříve a dnes	10
2.2.3	Směry v arteterapii.....	13
2.2.4	Česká arteterapeutická asociace a etický kodex arteterapeuta.....	14
2.3	Osobní asistent v sociálních službách	15
2.3.1	Zákon o sociálních službách	15
2.3.2	Osobnost tělesně handicapovaného	16
2.3.3	Politika zaměstnanosti v souvislosti s rekvalifikačním kurzem ...	18
2.3.4	Specifika pomáhajících profesí	19
3	Praktická část.....	21
3.1	Skupinová arteterapie při vzdělávání osobních asistentů.....	21
3.2	Projekt Osobní asistent v sociálních službách.....	22
3.2.1	Základní údaje o projektu	22
3.2.2	Specifika frekventantů kurzu osobních asistentů	24
3.3	Arteterapeutické postupy v průběhu kurzu.....	25
3.3.1	Podmínky	25
3.3.2	Stanovení cílů uvnitř skupiny	27
3.3.3	Průběh vedení skupiny	27
3.3.4	Použitá arteterapeutická témata.....	30
3.4	Efektivita.....	33
3.5	Kazuistiky	35
3.5.1	Případ paní Ireny	35
3.5.2	Suverénní Ivana	42
3.5.3	Opuštěná Marie	46
3.5.4	Praktický Pavel.....	49
3.5.5	Aktivní Oldřiška	51
4	Závěrečné shrnutí	55
5	Literatura	58
6	Seznam příloh.....	61

1 ÚVOD

Diplomová práce „Využití arteterapie v sociální práci - artefakt jako zdroj sebepoznání v rekvalifikačním kurzu pro osobní asistenty v sociálních službách“ není koncipována jako práce výzkumná. Jejím úkolem je popsat použití oboru při realizaci konkrétního projektu Úřadu práce v Karlových Varech, do kterého jsem byla v rámci mé soukromé psychoterapeutické praxe zapojena.

V České republice je arteterapie stále ještě převážně považována za pouze diagnostickou nebo ergoterapeutickou metodu. Jak ukazuje tato práce, je její využití mnohem širší.

Předložená diplomová práce sestává ze dvou částí. První, teoretická část uvádí všeobecné údaje o arteterapii, jejích směrech a vývoji od prvopočátků až po vznik České arteterapeutické společnosti. Uvedeny jsou také základní informace o institutu osobního asistenta v sociálních službách a specifikách pomáhajících profesí.

Ve druhé, praktické části jsou podány informace o použití arteterapeutických metod a jejich úspěšnosti v rámci vzdělávacího kurzu osobních asistentů. Za obzvláště cennou považuji kapitolu o kauzistikách, kde lze pozorovat téměř okamžitý vliv arteterapie na směřování lidských osudů.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Úloha umění v životě

Člověk tvořivě naplňující svůj život pociťuje zřetelně a názorně, že není na světě sám a že svět nemá tvářnost holého, prázdného a němého prostředí. Díky tomu objevuje svou volnost jako příležitost ke svobodnému převzetí odpovědnosti a nahlíží svou připravenost k takovému převzetí, poznává tedy svou příslušnost k bytí a svoji účast na jeho řádu. Na tuto základní vlastnost moderního člověka poukazuje ve své práci „*Umění: a k čemu?*“ filozof Antonín Mokrejš. Tento autor dále vyvozuje, že z určitého hlediska lze každou formu tvorby charakterizovat jako školu vidění (v dostatečně širokém smyslu slova, neboť kromě smyslového vnímání existuje neméně podstatné rozlišování duchovních obsahů a souvislostí) a každý tvůrčí výkon pak lze posuzovat podle toho, co nového pro nás objevil, co nás naučil rozlišovat a v jakém směru naše porozumění obohatil a rozšířil. A právě umění jako škola zraku, vnímavosti a citlivosti, které tříbí schopnost rozlišovat a rozumět, se stává nenahraditelným prostředkem na cestě k objektivě. Tuto schopnost vidět každý člověk během svého života sám získává, kultivuje a ustavičně střeží, protože ji neustále ohrožuje vlastní pasivita, bezmyšlenkovitost a pohodlnost (MOKREJŠ 2002).

Setkání s uměleckým dílem aktivizuje a aktualizuje osobní svobodu. Podobná konfrontace nám totiž připomíná, že si schopnost vidět musíme vlastním úsilím sami získávat a ustavičně ji střežit, protože je neustále ohrožuje naše pasivita, bezmyšlenkovitost a pohodlnost.

Přesvědčení, že si zrak jako dispozici vidět sami sebe získáváme, se na první pohled jeví jako dosti pošetilé, nicméně je tu obsažen hluboký smysl. Každý máme dány dispozice vnímavosti, avšak záleží na každém jedinci, jak je rozvine a uplatní ve svém životě. Významnou úlohu hraje i stav a členitost

našeho ducha, tj. schopnost postřehnout rozdíly a interpretovat v kontextech duchovních souvislostí. Také naše způsobilost počínat si svobodně vůči sobě samým i ostatním je způsobem jak poznáváme a přijímáme své osobité možnosti i příležitosti a jak nacházíme nebo ztrácíme sami sebe.

Umění nás vede k jisté sebekázi dané nutností soustředění se při tvorbě a samozřejmě i k sebepoznání. Umění je od slova *umět*, tzn. něco zvládat a díky poznání i něčemu *rozumět*. Na základě získávání nových zkušeností a vzhledů se jím otvírají nové úhly pohledů a vnímání sebe samých, ale i celého světa. Ten, kdo tvoří, si po celý život „tříbí“ svůj zrak, aby ve svém díle dokázal zachytit myšlenku - to něco, co se již nikdy více nebude opakovat, co je neuchopitelné a přesto subjektivně žádoucí ke sdělení budoucím generacím. Okolní svět může tuto myšlenku zachytit a nechat ji na sebe působit. Může rezonovat s umělcovým dílem a nebo naopak může pocítit silnou disharmonii s dílem a se sebou samým, záleží na struktuře jeho duše. V každém případě je to artefakt, který nás nějakým způsobem kultivuje, zrcadlí a vypovídá o našem životě, vlastních zkušenostech i o nás samotných.

2.2 Arteterapie

2.2.1 Co je arteterapie

Arteterapie je léčebný postup, který využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů. Pozitivním jevem přitom je, že člověk nemusí být nikterak výtvarně nadaný. Cílem není vytvářet umělecká díla. Důraz je kladen na samotný proces tvorby.

S nemalou nadsázkou by se dalo říci, že arteterapie je v podstatě předchůdkyní jakékoliv psychoterapie. Tu nám přinesla až podstatně modernější doba.

Terapeutická hodnota umění je uznávána již od pradávna a už rituální kmenové umění odráželo do značné míry emocionální a duchovní život

skupiny. Malba samotná měla jistý magický náboj a v bojovníkovi nebo šamanovi podporovala víru ve vlastní schopnosti.

Průkopníky novodobé arteterapie byli lékaři zajímající se o výtvarnou tvorbu duševně nemocných, hlavně schizofreniků. Tyto artefakty spíše jen pomáhaly k upřesnění diagnózy.

Arteterapie se řadí mezi expresivní psychoterapeutické postupy. Podle doc. Jana Slavíka (SLAVÍK 1997) se exprese týká hlavně interních pohnutek, tj. emocí. Však také např. anglické slovo „expression“ neznamena jen *vyjádření*, *vyslovení* nebo *výraz*, ale také *cit*. Funkce lidských smyslů je založena na zprostředkování reakcí vůči životnímu prostředí. Organismus se v první řadě zajímá o aktivitu sil, kterými je obklopen - o jejich umístění, intenzitu, směr. Nepřátelství a přátelství jsou atributem síly. A vnímaný účinek sil způsobuje to, čemu říkáme *cit* (expression). Cit je prvotním obsahem vnímání ve všednodenním životě. A jak chápe tento autor expresi a impresi?

Exprese je podle něho nástrojem individuality. Dává prostor k jedinečnosti, projektivnosti a seberealizaci. Jejím duševním zdrojem je fantazijní imaginace, jejím vyjadřovacím prostředkem je obraz v roli (kvazi)uměleckého symbolu. Exprese je pro tvůrčího jedince suverénním zprostředkovatelem svobody, neboť pramení z bezprostřední samoty vnitřního světa a jako by zanedbávala vše kromě individuality a prostředků k jejímu vyjádření.

Přes všechnu individuální podmíněnost je exprese neoddělitelná od society. Exprese, zejména exprese umělecká, *je zcela zvláštním prostředkem intuitivního ovlivňování mezilidského styku, nebo jinak, vztahu mezi jedincem a komunitou.* V expresivních projevech člověk potvrzuje individuální rozmanitost v rámci společné kulturní jednoty.

Exprese je kromě toho jedinečným nástrojem poznávání, jehož prostřednictvím se může vyjevit hluboká pravda o světě a o člověku. Je to pravda rezonance

s nadindividuálním řádem kultury, přírody nebo v nejširším pojetí Kosmu, jehož je každý člověk součástí (SLAVÍK 1997).

V psychoterapii se expresivními postupy rozumí metody, při nichž se pacient vyjadřuje verbálně i neverbálně prostřednictvím specifického (uměleckého, pohybového) média. Toto médium usnadňuje, umocňuje a často posunuje do symbolické polohy tvořivé a spontánní vyjádření vnitřních procesů a stavů pacienta, které jsou někdy běžnými postupy dostupné pomaleji nebo obtížněji. Součástí terapeutického procesu u expresivních metod je nutnost vyrovnání se s prvkem náhody, improvizace, adaptace na novou situaci. To vše slouží jako nácvik přijetí nekontrolovatelného v životě, vede ke zvýšení tolerance k úzkosti a náhradě nevhodných obranných mechanismů adaptivnějšími (HANUŠOVÁ in VYMĚTAL a kol. 2007).

Pokud je artefakt pacientem vytvořen, je ponejprv reflektován samotným tvůrcem, který sám rozhoduje, zda je dílo již dostatečně uspokojivě vytvořeno tak, aby se mohl o svůj prožitek v tvorbě podělit s ostatními. Ti dílo *reflektují*, tj. reagují způsobem, který je pro každého jinak daný (záleží na původních zkušenostech) a na základě této zkušenosti dochází u pacienta k sebereflexi - sebeuvědomění.

Reflexe je v pojetí SLAVÍKA (1997) diskurzem, jenž především reaguje na expresi, která mu předcházela. Slouží k poznávání, ale také k sebepoznávání, neboť ve svém jádru je náhledem na sebe samého, přestože je k němu využíváno jazyka a poznatků druhých lidí. Je „myšlením o našich myšlenkových procesech, poznáváním našeho poznávání,“ je uvědoměním „které má závažný dopad na způsoby našeho poznávání, pozorování, myšlení a reflektování“ (CUNNINGHAM in SLAVÍK 1997). Reflexe je nekonečným cyklickým procesem postupného sebeuvědomování, je neustálou reflexí obsahu nejen stvořeného, ale také již reflektovaného - proto je reflexí i sebe samé, reflexí reflexe.

Expresie a reflexe jsou v pedagogickém díle expresivního typu základními prostředky pro transformaci obsahů. Jsou nástrojem umožňujícím opakovanou proměnu obsahu do zřetelných forem, které jsou východiskem pro další procesy transformací (tabulka 1).

Tabulka 1. Typické příznaky obou polarit (SLAVÍK 1997).

	Expresie	Reflexe
Psychický cíl	vyjádřit (se), chápat	poznat (se), rozumět
Zážitková funkce	estetická	teoretická
Způsob označování	symbolický	znakový
Duševní aktivity	intuice, cítění	diskurz, myšlení

2.2.2 Arteterapie dříve a dnes

Jako terapeutická metoda se arteterapie cíleně začala vyvíjet ve 30.–40. letech minulého století. Společný zájem o expresivitu a umění navazovala přímo na rozvoj psychoanalýzy.

Zakladatelé americké arteterapie Margareta Naumburgová¹ (1890–1983) a Nolan Lewis (1889–1979) aplikovali ve své práci Freudovu myšlenku o podobnosti snového a výtvarného obrazu (RUBIN 1987). Výtvarný projev totiž podobně jako sen odhaluje motivy jednání a skryté tužby člověka prostřednictvím obrazných symbolů.

Průkopníky arteterapie byli většinou výtvarníci, kteří prošli psychoterapií a hledali možnosti propojení výtvarného působení a psychoterapie. Klasickým příkladem umělce ovlivněného psychoanalýzou je Salvátor Dalí a jeho surrealismus - snový svět.

¹ Margareta Naumburgová použila ve třicátých letech 20. století vůbec poprvé termín *art therapy* (tj. arteterapie), do Evropy se tento termín dostal až po roce 1940

Provázáním interpretace výtvarného projevu s Freudovým výkladem snů se arteterapie stala psychoterapeutickou disciplínou. S její pomocí se psychoterapii otevřela cesta k dalšímu vývoji, a to nejen v rámci psychoanalýzy, ale i v dalších psychoterapeutických směrech (SLAVÍK 1998).

Obr. 1.

Arteterapie se stala léčebnou metodou psychiatrických pacientů washingtonské nemocnici Svaté Alžběty už v roce 1924, kdy Dr. Nolan Lewis prokázal význam umění při vyjádření podvědomí a projekci vnitřních pocitů. Prvním terapeutem, který se stal řádným členem nemocničního personálu, byl ve 40.-50. letech Prentiss Taylor. Publikoval o umění jako psychoterapii a sestavil velkou putovní výstavu prací pacientů. Choromyslné zločince léčil Dr. John Lind, který na snímku prezentuje ruční práci jednoho ze svých pacientů nazvanou *Prostorová zábava*. Kolem roku 1950. U. S. National Library of Medicine(http://www.nlm.nih.gov/exhibition/phs_history/125.html).

V České republice (resp. Československu) se začala arteterapie využívat od 50. let minulého století v různých léčebných ústavech a psychoterapeutických zařízeních jako součást léčby duševně nemocných.

V 60. letech byla i u nás arteterapie aplikována při výzkumu vlivu psychotropních látek (zvláště LSD) na lidskou psychiku a hledání jejich využití k léčbě. V některých případech tyto experimenty probíhaly i obráceně, např. výtvarník Aleš Lamr podstoupil tuto metodu a pod vlivem LSD vytvořil řadu pozoruhodných velmi pestrých děl (obr. 2).

Obr. 2.
Aleš Lamr. *Cirkulace andělů*. Akryl na plátně, 180×145 cm, 2005
(<http://www.lamr.cz/dilo.html>).

I v dnešní práci s drogově závislými je možné najít některé shodné projevy ve výtvarném projevu - smysl pro abstrakci a velká barevnost, nebo naopak velmi omezená barevná paleta.

Vývoj psychoterapie a arteterapie byl u nás poznamenán socialistickou normalizací a byl oproti západnímu světu značně opožděn. Přesto už v 70. letech byla založena arteterapeutická sekce Psychoterapeutické společnosti při České lékařské společnosti J. E. Purkyně. V sekci sdružující zájemce z různých oborů byly pořádány zejména odborné semináře a dílny. V 80. letech byla arteterapie oblíbená obzvláště mezi studenty a absolventy oboru speciální pedagogika. Po pádu železné opony popularita oboru dále narůstala.

Počátkem 90. let bylo na Jihočeské univerzitě otevřeno bakalářské studium arteterapie. V roce 1994 vznikla jako samostatné profesní sdružení Česká arteterapeutická asociace (<http://www.arteterapie.cz/>).

V současné době se arteterapie využívá zvláště u dětí, pro které je výtvarné vyjadřování daleko přirozenější než mluvené slovo. V terapeutických centrech a stacionářích pro dospělé je slouží jako podpůrný doprovodný program terapeutických skupin, příp. se používá i jako samostatná léčebná metoda.

Každá léčebná metoda má své „efektivní faktory“ a tak je to i s arteterapií. Z některých mohu jmenovat rozvoj pozitivních osobnostních rysů, posílení sebevědomí, zvýšení vnímavosti a pochopení sebe i druhých, lepší zvládnání zátěžových situací, prevence případných psychických či osobnostních potíží. Jako vedlejší produkt přináší arteterapie i rozvoj manuální zručnosti a výtvarného cítění.

Všechny tyto aspekty předurčují vhodnost uplatnění arteterapie ve školství, při práci s neklidnými dětmi i s dospělými, kteří trpí různými neurotickými obtížemi, při hledání cesty ze svízelných životních situací, a také když si „jenom nerozumíme“. Arteterapie je také dobrým doplňkem při rehabilitaci pohybového aparátu.

Arteterapie otevírá bránu k našim snům nebo naopak může vést k poznání a jakémusi „návratu na zem“, spojení s realitou: Tvořím, tedy jsem.

2.2.3 Směry v arteterapii

Stejně tak jako v umění, lze i v arteterapii rozlišit celou škálu rozličných směrů. JOANIDIS (1973) rozděluje arteterapii na kreativistickou, integrativní, činnostní, projektivní a sublimační:

- § Kreativistický a integrativní přístup preferuje vlastní tvůrčí aktivitu s ohledem na seberealizaci a sjednocení osobnosti člověka.
- § Činnostní arteterapie chápe výtvarnou produkci jako jednu z forem činnosti, která může sloužit jako podpora nemocného, odreagování a nový stimul.
- § Sublimační arteterapie využívá možnosti transformace různých nevědomých impulsů (agrese, strach atp.) do výtvarné podoby, čímž mimo jiné eliminuje agování (vybití nevědomých emočních impulsů v jednání).
- § Projektivní arteterapie podněcuje promítání emocí, postojů a motivů do výtvarné činnosti pro jejich pozdější identifikaci a zpracování.

2.2.4 Česká arteterapeutická asociace a etický kodex arteterapeuta

Česká arteterapeutická asociace sdružuje osoby s hlubším zájmem o arteterapii bez ohledu na jejich původní profesi nebo momentální pracovní zařazení. Jejími členy jsou např. kliničtí psychologové, psychiatři, speciální pedagogové, učitelé výtvarné výchovy, výtvarní umělci aj. Asociace usiluje o vytvoření příhodného prostoru pro vzájemnou vazbu s příbuznými obory a komunikaci s odbornou veřejností (<http://www.arteterapie.cz/>).

Základním dokumentem České arteterapeutické asociace je Etický kodex, který definuje etické chování arteterapeuta a je i informací pro akreditační instituce, zaměstnavatele arteterapeutů a zainteresovanou veřejnost. Kodex je závazný pro všechny členy České arteterapeutické asociace a garantuje jejich důvěryhodnost.

Podle Etického kodexu je arteterapeutický vztah založen na důvěře a vzájemné informovanosti. Arteterapeut je povinen srozumitelně informovat klienta o povaze problému, zamýšlených odborných postupech a dalších důležitých okolnostech. Nesmí doporučovat anebo provádět neindikované odborné úkony

a pokud odmítne péči o klienta z odborných, pracovních nebo osobních důvodů, navrhne mu jinou formu péče. Po celou dobu trvání terapeutického vztahu odpovídá arteterapeut za udržení jasných hranic rolí.

V dokumentu je dále zakotveno, že arteterapeut nesmí žádným způsobem zneužívat ve vztahu ke klientovi jeho důvěru a závislost. Je povinen chránit soukromí a důvěrnost klientů.

Arteterapeut musí být způsobilý poskytovat svou péči kvalifikovaně a diagnostikovat, léčit a konzultovat problémy klientů jen tehdy, opravňuje-li ho k tomu jeho vzdělání, výcvik a zkušenosti. V případě, že by osobní problém nebo vnější nebo vnitřní konflikt arteterapeuta mohl narušit nebo jinak ovlivnit jeho pracovní výkon nebo klinický posudek, vyhledá odpovídající odbornou konzultaci (supervizi) nebo terapeutickou pomoc.

Arteterapeut nevyužívá svých profesních vztahů k prosazování vlastních zájmů ani nevstupuje se svými klienty, studenty, asistenty, osobami v supervizi, zaměstnanci do paralelních vztahů.

Arteterapeut si jako učitel, supervizor a výzkumník musí udržovat vysoký standard vzdělání a dále ho rozvíjet.

Úplné znění Etického kodexu České arteterapeutické asociace je uvedeno v příloze 2.

2.3 Osobní asistent v sociálních službách

2.3.1 Zákon o sociálních službách

V rámci své profesní činnosti se mi naskytla příležitost uplatnit své zkušenosti s arteterapií v rámci kurzů osobních asistentů, tj. lidí odborně vyškolených k pomoci handicapovaným osobám. Práce těchto profesionálů je fyzicky velmi náročná a vyžaduje mimořádnou a psychickou odolnost.

Osobní asistence je legislativně zakotvena v §39 zákona 108/2006 o sociálních službách. Konkrétně jde o následující ustanovení:

- (1) Osobní asistence je terénní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Služba se poskytuje bez časového omezení, v přirozeném sociálním prostředí osob a při činnostech, které osoba potřebuje.
- (2) Služba podle odstavce 1 obsahuje zejména tyto základní činnosti:
 - § pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
 - § pomoc při osobní hygieně,
 - § pomoc při zajištění stravy,
 - § pomoc při zajištění chodu domácnosti,
 - § výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
 - § zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
 - § pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

2.3.2 Osobnost tělesně handicapovaného

Vzhledem k tomu, že valná většina absolventů se ve své praxi setkává s lidmi s tělesným handicapem, považuji za vhodné zmínit problematiku tělesně postižených lidí, kterou osobní asistenti tváří tvář jsou nuceni řešit.

Za tělesné postižení jsou považovány přetrvávající nebo trvalé nápadnosti v pohybových schopnostech se stálým nebo značným vlivem na poznávací, emocionální a sociální složku osobnosti (VÍTKOVÁ 2006).

Specifika při konfrontaci s handicapovanými:

- § handicap se projevuje narušenou hybností;

- § z psychologického hlediska má tělesné postižení dva základní aspekty - nedostatečnost pohybových kompetencí a deformovaný zevnějšek (VÁGNEROVÁ 2002, str. 130);
- § zdravotní postižení ovlivňuje rozvoj celého organismu - k handicapu patří nejen tělesné postižení, ale i to, jak se s ním postižený vyrovnává a jaké má sociální postavení ve společnosti;
- § tělesné postižení může být primární, tj. chorobné změny omezující jedince v oblasti jeho předpokladů pro rozvoj normálních funkcí, a sekundární, tj. projevy osobnostních charakteristik jedince a sociálního prostředí; na handicapovaného působí psychosociální vlivy, které mohou vycházet z existence primárního postižení (OPATŘILOVÁ 2006);
- § pokud se jedná o dítě, může mít postižení vrozené, které nemá tak traumatizující dopad, nebo získané, jež způsobuje často výraznější psychickou zátěž;
- § u dítěte zdravotní postižení významně omezuje a znesnadňuje získávání zkušeností z podnětů, které mu nabízí okolní prostředí (OPATŘILOVÁ 2006, str. 60); velmi důležité je, jak přijímá dítě s postižením rodina, jak se k dítěti chová;
- § handicap je mnohdy považován jako sociální stigma, jehož důsledkem je například narušen sociální kontakt - jedinec bývá společností vnímán jako méněcenný, který se nedá srovnávat se zdravými lidmi;
- § ve společnosti mohou tělesně handicapovaní vzbuzovat buď soucit a lítost, a nebo i odpor a hrůzu; na projevy společnosti reaguje postižený různým způsobem, např. obranou v podobě postojových stereotypů jako je podezíravost, ukřivděnost apod.;
- § důležité je, jakým způsobem přistupuje ke svému handicapu sám postižený;

§ postižení lidé musí zvládat zlost či úzkost vyvolané novými životními problémy (VÁGNEROVÁ 2002);

§ viditelná tělesná deformace mívá obvykle sociální dopad, v jehož důsledku se snižuje status postiženého; reakce okolí působí na sebehodnocení handicapovaných lidí obzvláště v období dospívání;

Náročnou životní situaci řeší někteří jedinci agresí, ať už fyzickou nebo verbální. Agrese může být směřována proti sobě, na objekty, věci, jiné lidi, zvířata apod. Mezi další způsoby vyrovnání se s náročnou situací lze zařadit upoutávání pozornosti, nápadnosti v chování, projevy negativismu, hledání viníka, identifikace se silnější osobností. Vhodnější je kompenzace, kdy se přesouvá zájem do oblastí, které jsou dostupné a pro jedince přijatelné. K únikovým technikám patří únik ze situace. Například formou útěků, záškoláctví, užívání drog apod. Izolace, únik do nemoci, racionalizace, kdy si jedinec rozumově zdůvodňuje například iracionální chování. Regresí uniká na nižší vývojovou úroveň. Popřením se snaží vytěsnit nepříjemnou situaci z vědomí.

2.3.3 Politika zaměstnanosti v souvislosti s rekvalifikačním kurzem

Česká republika přijala jako součást hospodářské strategie národní plán zaměstnanosti, který počítá se čtyřmi pilíři politiky zaměstnanosti (TOMEŠ 2001):

1. Podpora zaměstnatelnosti opatřeními ke zvýšení šance získat zaměstnání cíleným kvalitním vzděláním a získáním potřebných dovedností.
2. Podpora malých a středních podniků a podpora oživení ekonomiky ke zlepšení podmínek pro investice.
3. Podpora schopnosti podniků a zaměstnanců přizpůsobit se změnám.
4. Podpora rovných příležitostí všech osob.

Při řešení problému nezaměstnanosti připadají v úvahu v podstatě tři způsoby pomoci:

1. Pojištění (nebo hmotná pomoc) pro případy nezaměstnanosti, hrazená z příspěvků zaměstnavatelů a někdy i zaměstnaných osob.
2. Sociální podpora nebo sociální pomoc nezaměstnaným, kteří nemají nárok na dávky z pojištění.
3. Aktivní politika zaměstnanosti.

Klíčovou roli zde hrají úřady práce, na které připadá práce s konkrétními osobami se všemi možnými specifiky. Jednou z cest je umístění vhodných kandidátů do rekvalifikačních a kvalifikačních kurzů různého zaměření. Z řady možností je využívána též rekvalifikace na osobní asistenty v sociálních službách, zaměřená na právě na pomoc handicapovaným spoluobčanům.

2.3.4 Specifika pomáhajících profesí

Podle psycholožky Věry Capponi existuje řada povolání, kde pro dobrý výkon profese dostačuje určitý objem informací nebo speciálních dovedností (hra na klavír, práce na soustruhu, atp.). Tomu všemu se lze učit a naučit ve škole. V profesích pracujících s lidmi je však ještě něco navíc - lidský vztah. U povolání jako jsou manageři, advokáti, kadeřníci je také třeba „umět jednat s lidmi“ či je umět řídit, ale stačí zde jednat profesionálně v souladu se základními pravidly slušnosti. Složitější je to v pomáhajících profesích - tam je „lidský vztah“ považován za jeden z nejdůležitějších prvků. Klient očekává osobní, citově zabarvený vztah, porozumění. Potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný. To je „hůl o dvou koncích“ - na jedné straně mohou tyto profese budit dojem, že jediné, čeho je k dobrému výkonu třeba je humanita, schopnost mít rád, pomáhat. Na druhé straně je přesvědčení, že nejdůležitější jsou profesionální informace a dovednosti a že je jedno, zda pracuji s neživým materiálem nebo člověkem.

V pomáhajících povoláních potřebujeme obojí - i profesionalitu a vzdělání, i schopnost vytvořit se svým klientem (žáky, pacienty) lidský vztah. Jenže profesionál si své svěřence nevybírá a tudíž ne každý, s kým musí pracovat nutně budí jeho sympatie. I antipatie či averze k někomu je přirozený pocit - někdy trvá nějakou dobu, než se obě strany navzájem „stráví“, jindy je tento pocit nepřekonatelný. Jediným řešením pak bývá navzájem se opustit“. To samozřejmě klade velkou morální i profesionální zdatnost pomáhajícího pracovníka (CAPPONI 2001).

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Skupinová arteterapie při vzdělávání osobních asistentů

Na efektivní možnosti zvládnout moderními psychoterapeutickými metodami vlastní sociální problémy pomocí komunity stejně postižených lidí poukazuje mj. TOMEŠ (2001). Podle něj je v takovéto skupině vlastní problém lépe pochopen, vysvětlen a v osobním přístupu jsou vytvářeny mechanismy k jeho zvládnutí.

Při práci ve skupině je žádoucí zachovávat jistá obecná pravidla. Velmi vhodně je formulovala např. LIEBMANNOVÁ (2005):

- § většina učení probíhá ve skupinách, skupinová práce tedy poskytuje vhodné zázemí, ve kterém jej můžeme procvičovat;
- § lidé s podobnými potřebami si mohou poskytovat vzájemnou podporu a pomáhat si s řešením problémů;
- § členové skupiny se mohou poučit ze zpětné vazby od ostatních, tj. slovy amerického psychoterapeuta S. S. Culberta „*je zapotřebí dvou, abychom viděli jedno...*“;
- § členové skupiny si mohou vyzkoušet nové role, vidí, jak ostatní reagují (nácvič role), a mohou v nich být podpořeni a posílení;
- § skupiny mohou být katalyzátorem vývoje skrytých zdrojů a schopností;
- § skupiny vyhovují určitým jedincům, například těm, pro které je intimita individuální práce příliš intenzivní;
- § skupiny mohou být demokratičtější a dělit se o moc a zodpovědnost;
- § některé terapeuty může skupinová práce uspokojovat více než práce individuální;

§ skupina může být ekonomický způsob, jak využít odborné znalosti a pomáhat několika lidem najednou.

3.2 Projekt Osobní asistent v sociálních službách

3.2.1 Základní údaje o projektu

Projekt nazvaný Osobní asistent v sociálních službách proběhl ve spolupráci s Úřadem práce Karlovy Vary. Realizátorem byla společnost S-COMP Centre CZ - Centrum vzdělávání, podpory a řešení v oblasti informačních technologií. Projekt probíhal v letech 2007–2008 a v jeho rámci proběhlo několik cyklů školení akreditovaných MŠMT (nositel Mgr. Jiří Pilař & Centrum pro zdravotně postižené Karlovarského kraje) zaměřené na zvýšení uplatnění klientů na trhu práce i na vlastní zprostředkování zaměstnání.

Absolvent rekvalifikačního a kvalifikačního kurzu by měl získat tyto dovednosti:

- § poskytnout pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
- § poskytnout pomoc při osobní hygieně,
- § poskytnout pomoc při zajištění stravy,
- § poskytnout pomoc při zajištění chodu domácnosti,
- § orientovat se ve výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- § umět zprostředkovat kontakt se společenským prostředím,
- § poskytnout pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí,
- § umět vést jednoduchou evidenci.

Struktura projektu je patrná z učebního plánu v tabulce 2 a učebních osnov v příloze 3. Arteterapeutické postupy byly aplikovány v rámci bloků Základy

sociální pomoci, Základy osobní asistence, Komunikace v kontextu sociální pomoci a Teoreticko-praktická výuka.

Tabulka 2. Učební plán kurzu Osobní asistent v sociálních službách.

Název předmětu	Počet hodin teoretické výuky	Počet hodin praktické výuky	Celkem
Základy sociální pomoci	10	–	10
Právní a legislativní rámec sociální pomoci	10	–	10
Základy osobní asistence – teoretická příprava	20	–	20
Komunikace v kontextu sociální pomoci	25	25	50
Základy práce na PC	15	–	15
Základy poskytnutí první pomoci	5	5	10
Teoreticko-praktická výuka a supervize	20	20	40
Praxe v zařízení, přímá práce s klienty, osvojení návyků a osobní zkušenost	–	45	45
Celkem	105	95	200
Závěrečné zkoušky			6

K závěrečné zkoušce byli frekventanti připuštěni na základě kladného hodnocení z praxe a účasti nejméně v 80 % teoretické výuky a 80 % praxe. Závěrečná zkouška byla složena z teoretické a praktické části. Teoretická část byla rozdělena na část písemnou a část ústní. Výsledky zkoušky posoudila tříčlenná zkušební komise složená ze zástupců vzdělávací instituce

a odborníků z praxe. Po úspěšném absolutoriu obdrží účastník osvědčení dle vzoru.

3.2.2 Specifika frekventantů kurzu osobních asistentů

Všichni účastníci kurzu byli při vstupu do vzdělávacího projektu registrováni na Úřadu práce v Karlových Varech. Všichni zájemci o práci osobního asistenta prošli před nástupem do výcviku dvěma základními vzdělávacími kurzy a také pohovorem s psychologem.

Zájemci o profesi byli zčásti lidé dlouhodobě nezaměstnaní, zčásti ženy vracející se po mateřské dovolené a zčásti i lidé, kteří v sociálních službách již pracovali, ale byli ze zaměstnání propuštěni kvůli nedostatečné kvalifikaci vyžadované podle nového zákona o pracovnících v sociálních službách.

O všech uchazečích by se dalo říci, že se pohybovali na hranici hmotné nouze. Někteří z nich vyžadovali jistý způsob resocializace a adaptace na trh práce - a to proto, že jejich reakce na okolí byly v mnoha případech nepřiléhavé z důvodu dlouhé mateřské dovolené nebo dlouhé doby bez práce.

Díky složitější sociální situaci jsme mnohdy naráželi na velmi nízké sebevědomí účastníků kurzu, které při tak náročné profesi, kterou asistent v sociálních službách bezpochyby je, může být velkou překážkou.

Program kurzů byl koncipován s ohledem na tato specifika. Za cíl jsme si dali důraz na rozvoj osobnosti, která je v práci s lidmi jedním ze základních pilířů úspěšné práce. V dalších fázích jsme se věnovali samotnému odbornému vzdělávání, mj. i zdravotnickému minimu a nácviku práce v praxi.

V průběhu jednoho roku 2007–2008 proběhly tři běhy kurzů osobních asistentů. V každém z nich bylo průměrně 11 lidí. Velmi obtížné bylo stanovit jakousi pomyslnou „startovní čáru“, která by nás odpíchla od bazálních vědomostí k odbornému vzdělání, které vyžaduje profese osobních asistentů. V každé skupině, která byla předem sestavena úřadem práce, jsme se totiž

setkávali s velmi širokou škálou úrovně vzdělanosti jednotlivých členů. Někteří měli pouze základní vzdělání, jiní výuční listy, přítomni byli ale také maturanti i vysokoškolsky vzdělaní lidé. Nebylo proto snadné vytvořit laskavou atmosféru tam, kde se sociální a osobní hodnoty případ od případu diametrálně lišily. Tento zpočátku handicap se v průběhu práce se skupinami, kde jsme hojně využívali prvků skupinové psychoterapie, arteterapie a jiných kreativních metod, ukázal jako velmi vhodná didaktická a praktická pomůcka, jak každý člověk může mít zcela jiné potřeby - pro druhého mnohdy nepochopitelné. Studenti díky tomu měli možnost si na vlastní kůži osahat to, co by v terénu jen těžko v tak kumulované míře hledali.

Vzdělávací program obsahoval 200 vyučovacích hodin, které byly rozvrženy do délky trvání kurzu dvou měsíců. Skupina se scházela třikrát týdně.

První týden jsme pracovali na vytvoření bezpečného terapeutického vztahu a navázání kontaktů ve skupině. V dalších týdnech se střídaly hodiny společného sezení terapeutického směru s odbornými lekci jednotlivých metod a postupů při práci s lidmi odkázanými na pomoc asistenční služby. V polovině kurzu probíhala odborná praxe v různých sociálních zařízeních vedená odborným personálem.

Kurz byl zakončen odbornou písemnou prací a osobním pohovorem na téma „Jak jsem na tuto práci jako profesionál připraven“.

3.3 Arteterapeutické postupy v průběhu kurzu

3.3.1 Podmínky

V rámci vzdělávacích rekvalifikačních kurzů jsem využívala řadu arteterapeutických postupů a i dalších expresivních technik. Vzhledem k tomu, že každý kurz trval pouhé dva měsíce a bylo zapotřebí se poměrně rychle dostat do určité hloubky problematiky jednotlivých členů i celé skupiny a zároveň si osahat možnou problematiku potencionální klientely využívající

služeb OA, zvolila jsem arteterapeutické potupy. Arteterapie se mi z tohoto hlediska jevila jako šetrnější a zároveň dynamičtější technika než klasické psychoterapeutické postupy.

Arteterapie je v nadneseném významu „terapie hrou“. Klient je formou kreativní tvorby a exprese rychle vpravován do hloubky své osobní problematiky, aniž by si mnohdy uvědomoval tuto rychlost. Na druhou stranu se může bezpečně pohybovat v otvírání svých osobních problémů, protože mezi ním a terapeutem je základní komunikační prvek - právě vytvořený artefakt - se kterým se může klient ztotožňovat anebo se od něj distancovat. V tomto případě dochází k tzv. externalizaci, kdy klient formou vyprávění a líčení příběhu na obrázku popisuje svoje vlastní zážitky a zkušenosti, které v životě získal. Problém, který se jeví na obrázku či jiném artefaktu, nemusí být vždy problémem samotného tvůrce, ale může oslovit i jiného člena skupiny, čímž se rozehrává terapeutický skupinový dialog.

Setkávání a práce ve skupině probíhala ve velké světlé místnosti, vybavené židlemi a stoly, které jsme však většinou nevyužívali. Valná část práce se odehrávala na zemi při sezení v kruhu na karimatkách, které jsme variabilně využívali k sezení i ležení při relaxacích. Také jsme měli dostatek lehkých dek, které jsme využívali v průběhu relaxací a „baby masáží“.

Používaný materiál v průběhu kreativních tvoření - papírové archy různé velikosti, gramáže a tvrdosti, výstřižky z tiskovin (na tvorbu koláží), štětce, nůžky, lepidlo, vodové a temperové barvy, pastely, prstové barvy, kreslicí úhel, keramická hlína atp.

3.3.2 Stanovení cílů uvnitř skupiny

Základním předpokladem pro dobře pracující skupinu je stanovení konkrétních cílů. Blíže je specifikovat je možné takto:

1. Vytvořit dostatečně kohezní a spolupracující skupinu.
2. Vytvořit bezpečné klima pro společnou práci, sebepoznávání a sebereflexi.
3. Nácvik komunikace (komunikace a naslouchání, respektování).
4. Resocializace a odklon od některých patologických jevů některých dlouhodobě nezaměstnaných.
5. Adaptace na nově vzniklou životní situaci (nástup do zaměstnání).
6. Osvojení si základních dovedností práce OA.
7. Práce s lidmi jako profese.
8. Jak můžu svých vlastních zkušeností využít ve své profesi.
9. Upevnění svého sebepojetí a začlenění se do společnosti.
10. Odpoutání se od skupiny a vstup do svého života.

3.3.3 Průběh vedení skupiny

Každé sezení mělo od počátku jasně stanovená pravidla, aby všichni členové měli stejná práva a povinnosti a mohli se v jejich rámci bezpečně pohybovat po celou dobu sebezkušenostních sezení.

Každé kreativní setkání bylo zahájeno uvítáním a zreflektováním svého momentálního psychického a fyzického naladění, popřípadě krátkou reflexí na téma z minulé skupiny, které mohlo mít jisté dozvuky v běžném životě člověka.

Následovalo krátké rozehřívací kolečko - jednoduchá neverbální technika s prvky pohybovými, tanečními, hudebními, zaměřenými na smysly atd. Tyto

tzv. „neverbálky“ byly většinou humorně laděny, aby se skupina společným zábavným zážitkem na sebe znovu naladila a také jí tento specifický druh veselí spojil - došlo ke kohezi ve skupině.

Ústřední část bloku byla věnována kreativistické tvorbě artefaktu, kdy členové skupiny individuálně nebo týmově (dle zadání) zpracovávali dané téma.

Poté členové reflektovali nejprve své pocity při samotné práci - jak se cítili, co dělá jejich tělo, kam jim ubíhala mysl. Následovala reflexe skupiny na jednotlivá díla - jak je vnímají, co na ně působí, nabídka různých fantazií a nápadů, co tím chce autor asi říci. Teprve poté se každý tvůrce svého artefaktu mohl vyjádřit ke svému dílu a také k jednotlivým námětům skupiny. Mohl je popřít a nebo se s nimi ztotožnit a užít si této souhry jednotlivce s celkem.

Potřeba délky času k reflexi svého díla byla u každého velmi individuální, což bylo také respektováno. Některé artefakty otevřely velká a hluboká témata, která zasahovala celou skupinu a bylo důležité jim věnovat dostatek času a dobře zpracovat jejich obsah, aby jimi členové skupiny nebyli ohroženi a stigmatizováni (viz kapitola Kazuistiky).

Kreativní sebepoznávací bloky probíhaly většinou v délce cca čtyř hodin a uzavírala je relaxace a následně celkové zhodnocení průběhu sezení.

I když nešlo o klasickou psychoterapeutickou skupinu, řadu terapeutických prvků obsahovala. Skupina byla co do činnostního obsahu jasně strukturovaná aby bylo všem jasné, že se jedná o součást vzdělávacího programu. Celkové naladění a vedení skupiny bylo v rogersovském duchu (viz dále). To znamená, že byla vedena nedirektivně se zaměřením na potřeby a přání jednotlivců s ohledem na celek skupiny. Byla to skupina, která udávala rytmus jednotlivým sezením a zrcadlila pohnutky a myšlenky jednotlivých členů.

Rogersovský přístup v psychoterapii² se vyprofiloval v 60. letech minulého století jako reakce na psychoanalytický, hlubinný směr na jedné straně a behaviorální psychologii na straně druhé. Jedná se o humanistickou psychologii, která je výrazně orientována na zážitek a vlastní zkušenost. Jejím východiskem je vědomé prožívání člověka, ke kterému přistupuje jako k celku a zároveň respektuje jeho autonomii a individualitu. Je to terapie zaměřená na klienta.

Rogersovský přístup vychází z předpokladu růstu a pozitivní změny v každém člověku, který je možný právě a především ve vztahu s druhými lidmi. Tento proces růstu je ale důsledkem zvláštního druhu vztahu, má určité kvality: je charakterizován opravdovostí (kongruencí), bezpodmínečným přijetím a empatií. Takovýto druh vztahu vyvolává u člověka změnu. Uvolňuje v lidech sebedůvěru, schopnost zaměřit své životy uspokojujícím způsobem a také se dokáží lépe konstruktivněji rozhodovat (JUNKOVÁ 2002).

V rámci práce s artefakty by se dalo říci, že nejbližší k využití terapeutických technik by byla tzv. tvarová terapie (viz dále). Vytvořené obrazy jsme vnímali jako celek, který jsme na sebe nechali působit. Díky reflexi a projekci druhých se nám z celku vynořovala (a mnohdy pro samotného tvůrce nová) témata - tzv. figury, které byly mnohdy zasutými problémy tvůrce, které se mu připomněly až v momentě nového podnětu. Takto připomenuté problémy mohly být znovu zažity a zdravěji přehodnoceny. Velmi důležitým faktem bylo to, že frustrující zážitky mohl každý prožívat v bezpečí spolu se skupinou a tak se mohl postupně vytrátit původní zažitý model „*jsem na to úplně sám!*“.

Tvarová terapie - tzv. gestalt terapie. Za její zakladatele jsou považováni psychoterapeuti Friedrich (Frederick) Salomon Perls (1883–1970), jeho manželka Laura Perls (1905–1990) a sociolog Paul Goodman (1911–1972), kteří vycházeli

² Carl Ransom Rogers (1902–1986), americký psycholog, ve své praxi prosazoval nedirektivní přístup - na klienta zaměřenou psychoterapii (HARTL 1993, s. 289)

z prací psychologů německého původu Wolfganga Köhlera (1887–1967), Kurta Koffky (1886–1941) a pražského rodáka Maxe Wertheimera (1880–1943; Wikipedia 2009). Tvarová terapie fenomenologicky pracuje s tím, co člověk prožívá a jak to prožívá. Vede klienta k tomu, aby si dokázal uvědomit to, co je mu zcizené (není zjevné) - jde o nápravu kontaktu se svým okolím i sama se sebou (se svými prožitky).

Protože ztráta kontaktu se sebou samým je především na smyslové úrovni, pracuje se hlavně s vlastním prožíváním, tělem, kontaktem i s vlastními svými chorobnými příznaky. V gestalt pojetí člověka nelze od sebe oddělit biologické, psychologické a sociální jevy a procesy. Vše spolu úzce souvisí a je provázané. Jedno ovlivňuje druhé.

Z pohledu gestalt terapie může být někdy přemýšlení únikem z kontaktu - racionalizace.

„Jednat odpovědně znamená být v dobrém kontaktu se sebou a druhým“³

3.3.4 Použitá arteterapeutická témata⁴

§ **„Autoportrét naslepo“** - práce s imaginací a tvorba vlastního autoportrétu se zavřenýma očima (individuální práce). Je to výtvarná činnost, která ukazuje, že není zapotřebí se obávat nedostatku výtvarného talentu. Dílo „samo nějak vznikne a nějak vypadá“. Jde o projektivní techniku, kdy na základě postřehů druhých i sebe poznávám ve své kresbě sám sebe se svými nedostatky i klady. V tomto případě byla technika využita také k ilustraci toho, jak mohou svět vnímat zrakově postižení lidé.

³ Doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.: z přednášky o tvarové terapii na PVŠPS (2009)

⁴ fotodokumentace k některým použitým technikám je obsahem přílohy 1

- § **„Moje duše“** - tvorba za použití archů balicího papíru, barev, lepidla, nůžek (individuální práce). Práce s imaginací vnímání proudu času umocňuje, které životní události se asi otiskly do mé duše, jak jí poznamenaly a jak já sám si je v sobě nesu. Ani zde není kladen důraz na kresebnou dovednost, ale činnost se zaměřuje na samotný proces vzniku artefaktu a jeho interpretaci autorem.
- § **„Ostrov skupiny“** - skupinová malba na velký arch papíru. Kresebně více náročná práce, ale při kolektivní práci rychleji opadá ostych. Metoda zaměřená na vytvoření koheze skupiny a vyjasnění si pozic v jejím rámci.
- § **„Rodinná koláž“** - koláž z výstřížků novin a časopisů na téma, co je pro mne v mé rodině nejdůležitější a co je mi nejbližší. Individuální práce s neutrálně zadaným tématem. Projektivní technika, při níž se někdo vrací do své původní rodiny a někdo pracuje se svou současnou situací.
- § **„Stavba společného mostu naslepo“** - práce s keramickou hlinou. Během práce ve dvojicích je vytvářen prostorový objekt. Nacvičuje se schopnost navazovat a udržovat kontakt a spolupráci ve znevýhodněných podmínkách - na práci se nemohu dívat ani se nesmím verbálně domlouvat. Sebezkušenost vlastní trpělivosti a kreativity. Metoda opět cílená i na práci s klientem s hlucho-slepým postižením.
- § **„Práce s barvami“** - jak vnímám jednotlivé barvy, jak mě ovlivňují (individuální práce). Z výsledku činnosti „...*když dva dělají totéž, není to totéž...*“ vyplývá zkušenost, že každý vnímá svět v jiném spektru barev.
- § **„Čerti a andělé“** - využití muzikoterapeutických prvků a práce s vlastním stínem i se svým kladným potencionálem. Využívá se Orfových nástrojů a zážitek z hudební projekce je následně promítnut do malby.

- § **„Můj zážitek z dětství“**. Malba je vzpomínka, která dala směr mému pohybování se ve světě a vztahování se k druhým lidem. Individuální práce.
- § **Nácvik relaxačních technik**. Umět se uvolnit je umění, vést k uvolnění druhé je umění mnohem větší. Nácvik základu autogenního tréninku a Jacobsonovy progresivní relaxace.
- § **„Baby masáž“** - práce s vnímáním vlastního těla. Práce ve dvojicích, při níž se nacvičuje prohloubení vlastního vnímání a prožívání své tělesnosti. Respektování druhých a schopnost naladit se na jejich potřebu.
- § **„Rituální zvíře“** - skupinová práce s keramickou hlinou. Závěrečné společné rozloučení se se společně vytvořeným skupinovým maskotem, který nás bude v našich myslích stále doprovázet a ochraňovat. Rituál odpoutání se od skupiny. Být opět sám za sebe.

Obr. 3.
Nácvik relaxačních technik.

Všechna témata, která v průběhu skupinových setkávání byla zvolena, měla vést k podpoře osobnosti, hlubšímu uvědomění si kladných i záporných vlastností a osvojení způsobů, jak s nimi zacházet jakožto pracovní výbavu osobního asistenta. Dalším cílem byla podpora kolektivní spolupráce a získání náhledu na odlišnosti v chování a životních nároků dle různých životních zkušeností, zvyklostí a rituálů jednotlivých členů skupiny a hledání, jak této zkušenosti využít v práci s lidmi, zejména s lidmi s handicapem.

Při výběru témat byl kladen důraz nejvíce na to, aby si frekventanti kurzu důkladně uvědomili náročnost a zodpovědnost práce, která je na osobního asistenta kladena a nedělali si falešné iluze o snadném získání nového zaměstnání. Dále byl důraz kladen na to, aby se absolventi ve svém dalším životě lépe orientovali v těch osobních kvalitách, které mohou společnosti nabídnout jako nástroj obživy.

3.4 Efektivita

Efektivita kurzů byla velmi dobrá, i když základní žádoucí efekt ze strany úřadu práce „proškolit a zaměstnat co nejvíce odborně vzdělaných asistentů“ nebyl bohužel tak velký. Úřad práce totiž nebyl schopen zajistit dostatek pracovních pozic, které původně ve smlouvě sliboval, což samozřejmě bylo ze strany frekventantů kurzu vnímáno velmi kriticky a nefér.

Samotný kurz byl všemi frekventanty hodnocen velmi kladně, o čemž svědčí zprávy na webových stránkách vzdělávací agentury (<http://www.scomp.cz/>).

Osobně hlavní přínos kurzu spatřuji v úloze arteterapeutického a sebepoznávacího bloku, což byla složka, která měla co nejvíce zapůsobit na rozvoj osobnosti. Některým frekventantům se podařilo najít zcela nový úhel pohledu na svou životní situaci, ve které se po řadu let cyklili. Někteří se rozhodli pro nový směr ve svém životním usilování, přehodnotili svůj pohled na sebe a hlavně se jim v mnoha případech vrátila odvaha vzít život do svých

rukou a nespolehat na výhody a nevýhody sociálního zabezpečení našeho státu. A to i přes to, že si někteří uchazeči o práci osobního asistenta uvědomili, že tato profese je natolik osobnostně a psychicky náročná, že se jí pravděpodobně v budoucnosti věnovat ani nechtějí, avšak jejich vlastní potenciál je natolik kvalitní, že se mohou docela dobře uchytit na trhu práce.

To nakonec potvrzují i výsledky vlastní dotazníkové akce, podle které téměř polovina (47 %) respondentů hodnotila průběh sebezkušenostní části programu jako velmi dobrý a užitečný a za zcela neužitečný ho pokládají pouze dva frekventanti z celkového počtu 34 (tabulka 3).

Tabulka 3. Hodnocení sebezkušenostní části programu jeho účastníky.

Hodnocení	Kurz	1	2	3	Celkem
	od	23. 4. 07	20. 08. 07	3. 12. 07	
	do	31. 5. 07	11. 10. 07	3. 3. 08	
a) velmi dobré a užitečné		4	6	6	16
b) dobré		2	7	2	11
c) ucházející		1	3	1	5
d) zcela neužitečné		1	1	0	2
Celkem respondentů		8	17	9	34

Důkazem o našem působení při vzdělávacím kurzu, který byl koncipován pro nezaměstnané a evidované na úřadu práce, mohou být některé kazuistiky našich frekventantů. Jde o natolik poučné životní situace, že jim věnuji samostatnou kapitolu.

3.5 Kazuistiky

3.5.1 Příklad paní Ireny⁵

Paní Irena je čtyřicetiletá blondýnka s plachým úsměvem. Na skupinu působí od začátku mile a celkem i dost otevřeně. Je vyučená v oboru prodavačka. Nyní se snaží po mateřské vrátit do práce, ale nějak se jí to nedaří. Pochází z Prahy a léta prodávala v „lahůdkách“ a protože, jak sama říká, má docela dobrou vyřídilku, dělala i několik let vedoucí. Bylo to její velmi šťastné životní období. Zvláště z dnešního pohledu na to shlíží s nostalgií. „*To jsem ještě byla mladá a plná energie a taky jsem si nějak víc věřila*“, zasnila se paní Irena, když se nám na úvodním setkání představovala.

To, že ženám na mateřské dovolené sebevědomí zrovna nijak neroste, ba právě naopak, jsme se mohli přesvědčit v průběhu kurzů ještě mnohokrát. Avšak jak nás také všechny životní osudy našich klientů přesvědčily, nikdy se to neděje „jenom tak“, tj. že by mateřství ženám kradlo sebevědomí. Vždy to má nějakou hlubší souvislost, jak se později vyjeví i v našem příběhu.

Irena se rozhodla, že chce dělat osobního asistenta, protože by se ráda vrátila do kontaktu s lidmi. Už když pracovala v obchodě, ráda se zabírala psychologií osobností jejích zákazníků. Snažila se odhadnout, co si asi dnes budou přát a jakou asi mají náladu. V kolektivu byla oblíbená a získané psychologické dovednosti jí pomohly i při její vedoucí práci.

Životní cesta paní Ireny byla dosti klikatá. První manželství se jí nějak nepovedlo a tak se po několika letech rozvedla. Také jí závažně onemocněla matka, o kterou se do posledních dnů jejího života pečlivě starala. Vnímala to jako svou povinnost jakožto jediná dcera a vůbec jediný blízký člověk, kterého matka ve svém životě měla.

⁵ jména osob byla ve všech popisovaných případech změněna

Za pár let jí do cesty vstoupil muž, který se jí zdál dostatečně zajímavý a atraktivní. Byl z Karlových Varů. Po několikaměsíční známosti Irena zjistila, že je těhotná. A tak se odstěhovala za svým partnerem do Karlových Varů. Narodil se jim chlapeček Tomášek. Nyní jsou mu čtyři roky. „*Tomášek je báječný kluk*“, líčí nadšeně Irena, „*jen jsou s ním trošku starosti, je hodně živý,*“ dodává.

Na první dojem se nám paní Irena představila jako „pohodářka“, která má na svoji životní situaci náhled a o svých slabostech ví. Také má zkušenost s péčí o vážně nemocnou matku a tak má jaksí i rámcovou představu, co taková práce asistenta v sociálních službách obnáší a tak pravděpodobně ví, do čeho jde.

Na naše první arte-setkání je Irena docela zvědavá a natěšená. „*Konečně se z té psychologie něco víc dozvím*“, libuje si.

Jako první kreslíme autoportrét naslepo. To Irenu přeci jen trošku zaskočí, protože má ráda věci pod kontrolou. No, ale když to po ní chceme, tak nám tedy vyhoví a ani se nesnaží při kresbě podvádět a tajně jukat jako někteří jiní její souputníci.

Chvilce napjatého ticha, kdy je slyšet jen šustění kreslicího uhlu, který se všem kmitá po papíře, vystřídá moment hurónského smíchu - ano, to je ten moment, kdy všichni zjistili, jak se jim jejich první kresba vydařila. „*Kde to máš ty uši?*“, je slyšet z jednoho kouta. „*Hmm, ty to máš docela dost dobrý*“, chválí jiný hlas.

Snažíme se naší rozdováděnou skupinku uklidnit a vybízím ji, abychom si svoje obrázky vzali k sobě a chvilku si hráli s fantazií, když se nám to tak samo pěkně nabízí.

Stojíme nad obrázkem Ireny. Obě její ruce zaznamenaly na velký arch papíru její bohatou hřívu. Není pochyb, že její dlouhé zlatavé vlasy jsou pro její osobnost důležité. Ústa jsou pěkně vykreslená. „*No jo, to je tím, že umí tak*

pěkně mluvit“, říká kdosi v kroužku nad obrázkem. Je v tom slyšet humorné popíchnutí, ale také i jistý obdiv k její lingvistické dovednosti.

„*A kde máš oči? Vždyť tobě tam chybí oči!*“, namítne jeden ze členů skupinky, který má smysl pro detail.

Ano, nějak se Ireně v té změti čar ztratily oči. Pobízím skupinku k nápadům, co to může znamenat. „*Že nechce třeba něco vidět, před něčím zavírá oči, schovává se,*“ padají nabídky. Připomínám, že si stále jen hrajeme s fantazií, ale přesto se ptám Ireny, zda jí to je něčím blízké. Její tvář se totiž proměnila. Do tváře se jí žene ruměncem a je jakási rozpačitá. „*No,... já nevím,... možná. To je fakt složitý.....a vždyť je to přeci jenom hra, ne?*“, zadržává Irena ve svém projevu a ujišťuje se, že je vše v pořádku. A i já se snažím Irenu ujistit, že se vážně nic neděje, že se to jen v té kresbě tak nějak samo nabídlo.

Při dalším setkání se Irena sama vrací k tomu, že asi skupina nebyla tak daleko od pravdy, když jí říkala, že asi před něčím zavírá oči. Necítí se dnes moc dobře. Doma má nějaké starosti ale mluvit se jí o tom nechce. Dnes chce být více pozorovatelem a možná se k nám pomalu přidá.

Dnes máme na programu tvorbu vlastní duše. Rozdávám obrovské archy papíru a upřesňuji zadání: „*Představte si, že jste jako malé děti, které se rodí čisté jako tento list papíru - něco jako tabula rasa. A jak tak proplouváme tím životem dostáváme různé lekce a šrámy a to se začne projevovat i na té naší duši. Začne dostávat tvar a barvu a podobu, která je jenom ta naše. Zkuste to nyní zaznamenat a vytvarovat z tohoto archu papíru*“, povzbuzuji. Někteří na mě zírají, jako bych mluvila marťansky, jiní se s velkým gustem pouští do svého archu papíru aby ukázali, jak jim život „*natrhnul duši*“.

Irena si bere papír a zadumaně se nad ním posadí. Na útržku papíru si míchá barvy a je vidět, že jí před očima běží film jejího života. Na chvíli se jí v oku zaleskne i slza, ale to rychle zažene svižnými tahy štětce. Pracuje dynamicky,

svižně občas se zarazí jakoby hodnotila, zda její duše neprozrazuje až příliš mnoho. Její duše je pestrá, členitá, v druhé půlce papíru se začíná dost často objevovat barva černá a občas agresivně červená.

Irenin artefakt působí na skupinu docela příznivě, jen ten konec papíru řadu lidí znepokojuje. A protože se učíme naslouchání druhých, a to i v nevysloveném, neubrání se jedna z frekventantek dotazu, zda Irenu něco v poslední době netrápí. Snažím se trochu ohladit hrot pichlavého dotazu, že jsme se tu všichni tak trošku sešli proto, že nás něco trápí. Chci, aby se Irena cítila bezpečně, ale zároveň jí povzbuzuji k odpovědi.

Irena se nadechuje nad svým dílem: *“Vy mi teda dáváte zabrat. Nikdy mě nenapadlo, že se na tomhle kurzu budu tolik zabývat sebou,”* snaží se získat čas, ale pokračuje: *„Ano mám teď nějaké starosti, ale kdo je nemá, že?“*, omluvně se rozhlíží. *„Jasně, jasně, to chápeme, ale co trápí tebe?“*, povzbuzuje skupinka budoucích asistentů. *„Trápí mě finance, potřebuji rychle práci, máme exekuci na byt, a vůbec se to nějak v poslední době zamotává. Už bych chtěla mít nějaký svůj klid a jistotu. Je toho na mne moc“*, posteskuje si Irena. Skupina povzbudivě přitakává, že samozřejmě chápe, že exekuce na byt je opravdu velký zádrhel. Jen nám není jasné, jak je to možné - vždyť má přeci manžela a ten podle Ireniných slov vydělává! *„Ano, vydělává, ale také ne pořád. Nemáme pravidelný příjem, ono je to komplikovanější,”* mělní Irena svou odpověď a utírá si oči do kapesníku. Ptáme se Ireny, co pro ní v tento moment můžeme udělat, jak jí můžeme podpořit. Irena je dojatá naší péčí. *„Takový zájem jsem už vážně léta nezažila, to už ani neznám“*, usmívá se dojatě Irena. *„Vlastně tady ani nemám pořádně žádné kamarády,”* svěřuje se. *„Tak teď už je máš!“*, zavelí jeden odhodlaný ženský hlas v kruhu. Ostatní se jen usmějí a přitakávají. Celá skupina je překvapená tím, jak nás povídání nad těmi našimi uměleckými dílky rychle přiblížilo k sobě. Jak to u všech vzbudilo zájem o druhé a naše lety dobře budované obranné valy rychle padají.

Irena ještě potřebuje nějaký čas, aby se utvrdila v tom, že se ve skupině může cítit opravdu bezpečně a že lidé kolem ní jí chtějí pomoci.

Na samotném počátku vzdělávacího kurzu to byla sama Irena, která byla rozhodnutá, že chce pomáhat druhým. V průběhu našich setkávání, která mají sebepoznávací charakter a jsou takto záměrně v projektu koncipována, však zjišťuje, že je to ona sama, kdo potřebuje pomoc. Docela se tím cítí být zaskočená a váhá, zda takovýto člověk, jako je ona se vůbec může ucházet o práci asistenta. Tak trochu se propadá do role dítěte, které čeká na vyřčení ortelu od „rady starších“ a učenějších. Jsme si vědomi procesu, ke kterému v terapii nezdědka dochází - to k regresi. Je to přirozený úkaz toho, že se opravdu něco děje a že dotyčný si začíná uvědomovat změny, které jsou nezadržitelné a před okolím je již nelze dlouho skrývat.

Irena je na druhou stranu dost důležitý člen skupiny. Dokáže se k druhým vyjadřovat dost otevřeně, také dokáže vycítit velmi rychle jakoukoliv disbalanci ve skupině a umí dodávat podporu a povzbuzení. Proto se rozhodujeme, že Ireně nebudeme její pochybnosti nějak okázale vymlouvat, ale že jí za mírné podpory naší a hlavně skupiny necháme vybojovat místo na slunci ji samotnou. Bude to pro ní mnohem cennější a stabilnější hodnota.

Tak jak se vyvíjí koheze skupiny a její dynamika, začínají se mezi jednotlivými členy skupiny prohlubovat přátelství a také takzvané „kuloárové“ debaty. Irena se ve své slabé chvíli svěřila jedné ze svých nových přítelkyň, jak na tom je opravdu bídně. A tak pak již byl jen krůček k tomu, že Jitka popíchla Irenu posmrkávající nad tvorbou rodinné koláže: „*No tak už proboha řekni, jak na tom jsi. Vždyť to aby zvíře vydrželo!*“, žadoní Jitka, ať to hrozné tajemství už nemusí s ní sdílet sama. Irena se kupodivu nenechá dlouho pobízet a tak se od ní skupina dozví, že jejím největším problémem je její vztah s partnerem. Zcela propadl gamblerství a v podstatě veškeré peníze, které vydělá, jdou na jeho zábavu. Irena se o jeho závislosti dozvěděla už když

byla na mateřské s malým Tomáškem. Nemohla s tím nic dělat a tak podléhala jeho slibům, že se vše zlepší a jen co se dostanou z finanční tísně, hraní zanechá a budou se mít dobře. Irena si nestihla v novém městě, kam se přistěhovala, vytvořit nové přátelské vazby a tak se v začarovaném kruhu se svým partnerem točila dost dlouho. Partner nechtěl Ireně dávat žádné peníze, protože je podle jeho slov utrácí za nesmysly a vše držel pevně pod kontrolou. Dokonce i Irenu - bál se aby o něm někde ošklivě nemluvila - protože je to dle jeho slov hloupá husa a ještě by mu pokazila pověst a on by nedostával zakázky na zedničinu. Vše samozřejmě dělal načerno, jinak byl též v evidenci úřadu práce.

Irena si uvědomila, že je vlastně v pasti a že vůbec neví, jak z ní ven. Na partnerovi je závislá ekonomicky (i když jí drží zkrátka) a také nechce Tomáškovu vzít tátu. Skupina se postavila na stranu Ireny a snaží se nabízet možné volby řešení. Irena ještě potřebuje čas nechat v sobě uzrát rozhodnutí, za kterým si potom půjde. Hlavní je, že se Irena ve skupině za těch pár týdnů rozzářila, vrací se jí její suverénnost.

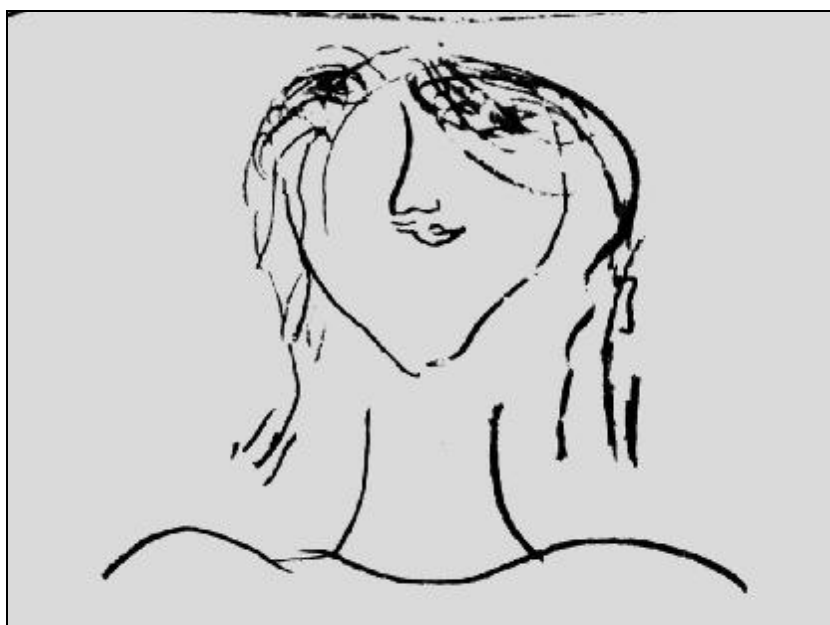
Po této zkušenosti začínají věci brát rychlý spád. Irena během několika dní za mnou přichází s prosbou, zda bych jí nemohla pomoci od partnera odejít. Ví, že spolupracuji s Domem pro matku v tísně. Společně tam zatelefonujeme a Irena se už odpoledne stěhuje do azylového domu i s malým Tomáškem. Vše je v utajení, partnerovi zanechává jen vzkaz, ať jí nehledá.

Irena úspěšně dokončuje vzdělávací kurz a dostává akreditované osvědčení o odborné způsobilosti k výkonu funkce osobního asistenta v sociálních službách. Protože však potřebuje rychlou finanční pomoc, bere jakékoliv zaměstnání a tak nastupuje jako pokojská v jednom z lázeňských domů. S Irenou se ještě několikrát sejdu při konzultaci v azylovém domě. Hodně se mění, vrací se jí chuť do života, se zájmem hovoří o své práci. Konečně je mezi lidmi, je šťastná. Kupodivu ani partner netropí Ireně žádné velké

nepříjemnosti. „*Je to mnohem větší bábovka, než jsem si myslela. A to jsem se ho tak bála*“, přikyvuje Irena.

Po půl roce Irenu potkávám znovu. Přišla mi poděkovat. Podařilo se jí sehnat pronájem malé garsonky a také se byla poptat v pečovatelském domě, zda by o její služby neměli zájem. „*Příští měsíc nastupuji*“, září Ireně oči.

Kdo ví, jak dlouho by ještě Irena žila v zajetí svého manžela a jeho bludných představ, kdyby se díky nabídce úřadu práce nedostala do vzdělávacího kurzu pro osobní asistenty.

Obr. 4.
Autoportrét naslepo (Irena).

3.5.2 Suverénní Ivana

Ivana se do naší skupiny zařadila jako velká bavička a hlavně jako člověk „*kteřý to má všechno na praku*“, jak o sobě ráda říká. Ani jí nijak nevadí, že se lidé občas smějí víc jí samotné, než jejím vtípkům.

Ivaně je třicet dva let. Hned v patnácti letech po skončení základní školy šla do práce. Pochází z velmi slabého sociálního prostředí - bydlela s matkou a dvěma sestrami. Její mladší sestra se oběsila, když jí bylo deset, protože jí otec znásilnil (tuto závažnou informaci jsme se dozvěděli až v průběhu našich sebezpoznavacích arte-setkání).

Ostatně všechna děvčata měla s otcem své zkušenosti a tak si vcelku oddychla, když tátu zavřeli a ona se starší sestrou zůstaly s mámou samy. Ivana se chtěla co nejdříve osamostatnit, začít vydělávat a zařídit si život podle sebe. Svou minulost chtěla nechat ležet někde hodně daleko.

V současné době má Ivana za sebou nepovedené manželství a osmiletou dceru. Dlouhou dobu pracovala v porcelánce, tam ale pro nedostatek pracovních možností propouštěli a Ivana tak přišla o jediný zdroj příjmů. S manželem se již dlouho přes úřady dohaduje o pravidelných platbách výživného pro dceru, ale zatím neúspěšně.

Vzhledem k tomu, že Ivana nemá žádné odborné vzdělání ani výuční list, práce se jí shání velmi těžko. Nabídka vzdělávacího rekvalifikačního kurzu využila ze tří pro ni zcela zjevných důvodů - prodlouží se jí platba vyšších dávek, v průběhu kurzu bude od vzdělávací agentury dostávat příspěvek na diety a cestovné a v poslední řadě také proto, že by si docela ráda zvýšila svoji kvalifikaci.

Ivana je ve své arte-tvorbě poměrně spontánní, některé náměty jí zpočátku připadají dost nepochopitelné, ale protože je pro „*každou špatnost, tak proč vlastně do toho nejt?*“ Její projev je hodně dětský a při malování

a modelování si vzpomíná na dceru, jak ta by to asi zvládla. Ke vzpomínkám na dětství se dostaneme až po delší době. Ivana má potřebu hodně dlouho držet formu drsné amazonky, se kterou chlapi rozhodně nijak nezamávají.

Vždy když se objeví ve skupině téma vztahů, podporuje v ostatních ženách jejich bojovnost a odhodlanost vzdorovat mužskému šovinismu. O mužích se většinou vyjadřuje jako o blbcích a že to jsou jen taková zvířátka. Její slovník je samozřejmě mnohem drsnější, prošpikován vulgarismy, které nám mnohdy nejsou ani srozumitelné. Ivana však není drsná jen k mužské populaci, ona vlastně ani nijak pochvalně nemluví o sobě. „*Já zkrátka na takovýdle věci prdím*“, říká Ivana ve vytahaném svetru a s rozpuštěnými dlouhými mastnými vlasy, když se bavíme o tom, jak na své okolí působíme. Ivana samozřejmě mnohdy narazí na negativní ohlas skupiny, jak že to má s tím pojetím svého světa a jestli si uvědomuje, že tou hrubostí uráží okolí i vlastně sama sebe. Ivana nad tím nejdříve mává rukou, ale protože se jinak ve skupině cítí docela dobře a bezpečně - ostatně jak přiznává, moc takový pocit často nezažila - postupně se její postoje proměňují.

Jednoho dne se nám Ivana sama svěří s tím, jak si vlastně přivydělává peníze, aby přežila. Pracuje pro jednu německou agenturu na porno-internetu. Skupina je tím šokována, ale na druhou stranu to v nás vzbuzuje zájem, jak takové věci vůbec fungují. Nikdo z nás s tím nemá žádné zkušenosti. A tak jsme byli zasvěceni do tajů web kamery, která se nainstaluje tak, aby byly vidět jenom patřičná intimní místa „*No, a potom už jenom plním přání těch přiblblých vyžranejších Němčourů. Vlastně se tou jejich blbostí bavím a ještě mi za to platí,*“ svěřuje se Ivana „*to byste nevěřili, co ty čuňata všechno nenapadá!*“, dodává s triumfálním nadšením. Opravdu sedíme v němém úžasu.

Když potom další den tvoříme společný ostrov skupiny, na kterém si každý má vymezit svoje místo, kde bude realizovat své sny, skupina se trochu bojí, že jim tam Ivana zakreslí svůj vlastní „bordel“. Jaké je to však pro skupinu

překvapení, když se na Ivanině místě za chvíli prohání řada neuměle namalovaných psíků a spousta psích kotců. Ano, to je Ivany velký sen - mít vlastní chovnou stanici. Zatím má jen jednu fenku velmi vzácné rasy, kterou si pořídila za „těžce vydělané peníze“. Najednou v ní kromě té drsňáčky, huby nevymáchané a tak trochu děvky vidíme malou holku, které bylo ukradeno dětství. Když Ivana hovoří o svém snu, tedy o svém vztahu ke psům, její tvář je nevinně dětská. Dokonce i slovník je mnohem jemnější a s citovým zabarvením. Tuto Ivanu, která se nám zde vyjevila, všichni moc podporujeme a také jí fandíme. Skupina jí nastavuje zrcadlo, že v této své podobě jim je moc milá. Ivana je z této zpětné vazby dost překvapená. Ani ona již léta neslyšela, že by mohla být pro někoho milá. Maximálně tak sexy, ale s tím se vlastně ani moc neztotožňovala.

Ivana se skupině mnohem více přiblížila. Dokonce slibuje, že nebude už tak vulgárně mluvit, když má přeci pracovat s lidmi (svoji roli také sehrálo to, že si v průběhu našeho školení musí frekvenatnti začít domlouvat praxi a vidí na vlastní oči, v čem jejich budoucí práce spočívá).

Při práci s obrázkem, který měl zachytit nějakou vzpomínku z dětství, Ivana vzpomíná na letní provoněný les u babičky. Nicméně se jí na mysl dere i strašná vzpomínka, kdy její matka našla oběšenou sestru. Chvěje se jí hlas v očích má slzy vzteku, bezmoci a nenávisti ke svému otci. Najednou je nám ta její vulgarita mnohem pochopitelnější. „*Vlastně se tím sexem po internetu těm chlapům vysmívám, jací jsou to ubožáci. Ani si neuměj najít pořádnou živou ženskou, srabi!*“, rozohňuje se. Na internetu je má všechny pěkně v hrsti, jsou to oni, kdo je na ní závislý. Ivana je příliš zaplavená emocemi, aby si mohla uvědomit dvojznačnost této situace. Děkujeme Ivaně za její velkou důvěru v nás, že se nám svěřila s něčím tak trýznivým a hlubokým šrámem na její duši.

Ivana od této chvíle už není žádným outsiderem skupiny. Jejím vtipům a narážkám mnohem více rozumíme. Postupně si začíná vychutnávat ty původně nesmyslné psychohrátky a oddává se imaginacím v relaxacích a hlavně se učí o svých pocitech a představách mluvit. Když přijde na řadu práce s „baby masáží“, užívá si to jako malé dítě - nechá se mazlit, hladit, masírovat, slastně si při tom vrní a na oplátku tu samou péči poskytne své trénující kolegyni.

Práce s tělem byla pro Ivanu mnohem zlomovější, než jsme si původně mohli myslet. Když přišla po víkendu do naší skupiny, culila se a nemohla se dočkat, až na ní přijde řada a mohla nám sdělit, jak se těch pár volných dnů měla. *„Tak si tedy představte, že já jsem celé ty tři večery internet ani nezapnula. Zjistila jsem, že se mi z toho dělá špatně. Přece mám větší hodnotu, než abych někomu funěla do obrazovky, ne?“*, pyšní se Ivana svým nově nabytým sebevědomím. Víím, jak dlouho jsme Ivaně naznačovali, že její jednání po internetu není jen pohrdání muži, ale hlavně pohrdání sebou samotnou. Tak teď na to konečně přišla sama. Sláva!

Ivana nás však nepřestala překvapovat, přihlásila se do konkurzu na asistenta v léčebně dlouhodobě nemocných. V prvním kole uspěla a všem nám barvitě líčila, jak je překvapila tím, že věděla, jak se správně vede relaxace. *„Ano, vždyť se to tu naučila a hned se ukazuje, že to může v praxi použít!“*, usmívá se blaženě.

Při druhém kole jí řekli, že by jí do léčebny rádi přijali, ale že mají ještě jednu zájemkyni a ta má vyšší vzdělání a také praxi. Nicméně, pokud si náš kurz dodělá a získá osvědčení, budou pravděpodobně za čtvrt roku potřebovat záskok za mateřskou dovolenou a tam by s ní počítali.

Ivana trochu posmutněla, že se nekoná hned na poprvé americký happyend, ale i tak byla moc ráda, že se dokáže v životě uplatnit.

Ivana kurz dodělala a získala osvědčení. Za pár měsíců mi poslala dopis a svojí fotku. Změnila účes, trošku zhubla a stala se z ní vcelku pohledná dáma. Práci dostala, ale o nějaký ten měsíc později, než jí bylo slibováno. Její fenka byla uchovněna a povila první tři štěňata. Ivana má svojí chovnou stanici a webové stránky svého chovu.

Postoj Ivany k mužům se zatím moc nezměnil.

3.5.3 Opuštěná Marie

Marie je naše vůbec nejstarší účastnicí vzdělávacího programu - je jí padesát šest let. Má vystudovanou střední uměleckoprůmyslovou školu a do loňského roku pracovala jako malířka porcelánu ve zdejší fabrice. Ani jí však osud neušetřil vlny propouštění a tak se víceméně ze zoufalství přihlásila do série vzdělávacích programů nabízené úřadem práce, aby si udržela alespoň nějaký finanční standard. Ke vzdělávacímu kurzu se staví od začátku dost skepticky - vnímá to jako formu, jak strávit hodiny prázdného času, které jí ukončením pracovního poměru vznikly. Není si ani jistá tím, že by dokázala o někoho pečovat, respektive, že by na to měla dost psychických sil.

Od počátku našich setkávání není moc sdílná. Dalo by se říci, že na nás shlíží pohrdavě a přehlíživě. O pauzách odchází sama na chodbu a intenzivně pokuřuje jednu cigaretu za druhou.

Skupina si jejího jednání poměrně dost brzy všimne a snaží se Marii do spolupráce více vtáhnout, ale příliš velký úspěch to nemá. Marie se chová jako morous, který si do svého teritoria nenechá příliš zasahovat.

Díky svému uměleckému vzdělání jsou Mariiny artefakty hodně líbivé a povedené. Je zjevné, že tento obdiv Marii těší. Marie kreslí ráda, to jí baví, ale úplně nerozumí tomu, proč by měla mluvit o svých pocitech, které při tvorbě prožívá. *„Zkrátka kreslím, protože mě to baví, ale rozhodně se nechci ve svém životě hnípat“*, vymezuje se Marie vůči arteterapii. A já to respektuji.

„Každý to máme trochu jinak, někdo se rád podělí o zážitek a někdo je více pro sebe“, uklidňuji Marii a dodávám, že je to celkem pro nás všechny dobrá zkušenost, jak se učit respektovat. Nikdy nevíme, s jakým typem klientů se ve své praxi setkáme. Takže díky Marii to můžeme lépe pochopit. Zdá se, že i pro Marii je to docela důležitá informace - může se chovat jak chce a zároveň je tím i užitečná. To jsme ještě ani zdaleka netušili, jak je téma užitečnosti a důležitosti pro Marii zásadní.

Marie dlouhou dobu tvořila pěkné obrázky a výtvarná dílka, ale vždy to jen stroze popsala a již rychle nabízela prostor někomu jinému. Postupně však přeci jen i ona sama měla velmi dobré vhledy a nápady, co se týče prací ostatních.

A protože skupina její komentáře vnímala jako moudré, což jí několikrát také sdělila, začala se Marie na naše setkávání skoro i těšit.

Když už naše skupina byla schopná dostatečné interakce a sebereflexe, přinesla jsem peruánské bubínky, píšťaly a Orfovy nástroje. Pracovali jsme s naším vnitřním stínem - hráli jsme si na čerty a anděly. Skupina byla uvolněná a velmi kreativní. V místnosti byl během chvíle úžasný chaos a rámus, který střídal poklidný cinkot rolniček a triangelů andělské hudby. Marie se touto expresivní hrou k našemu údivu nechala zcela pohltit. Smála se a řádila jako malá holka. Neskrývali jsme své překvapení a Marie nám docela ráda vysvětlila, co se to s ní vlastně stalo. „*Tak to jste mě fakt dostali!*“, utírá si oči od slz smíchu. Marie byla zamlada členkou amatérského divadelního spolku a takovéto pohybové rozcvičky patřily k pravidelným zkouškám souboru. Neskrýváme svoji zvědavost a tak se Marie nenechá dlouho pobízet a vypráví nám o svém bohatém bohémském životě. Vdávala se poměrně mladá, její manžel byl muzikant a hrál v divadelním orchestru. Ona měla velké výtvarné ambice, ale kvůli špatnému politickému profilu rodičů se nemohla dostat na vysokou školu. A tak se se svým mužem stali tichými rebely

společnosti. Chodili oblečení ve stylu hippies, pořádali různá vystoupení vlastního amatérského souboru, doma si malovala obrázky, manžel hrál a ona dělala malířku v porcelánce. Děti mít nemohli, ale i tak měli pestrý život.

Po revoluci se vše změnilo. Soubor se rozprchl, lidi začali podnikat a najednou nebyl na nic čas. A k tomu všemu jí manžel před pěti lety zemřel. Poslední černou tečkou bylo to, že ve svých pětapadesáti letech přišla o práci. *„Mám pocit, že už nejsem vůbec k ničemu. Jsem tak stará a nemožná, že se s vámi nemůžu vůbec porovnávat“*, vypadlo najednou z Marie.

Mariiným stínem bylo to, že se nedokázala vyrovnat se ztrátou svého partnera, své celoživotní opory. Jakoby s manželem odešel kus jejího já a ona si přestávala věřit. Začala se do sebe uzavírat, už kolem sebe neměla ani své přátele a k dovršení izolace přišla ztráta zaměstnání. Marie má silný pocit, že už jí ujel vlak a ti, co s ní stojí na nástupišti, jí už nemůžou rozumět. Je pro ně stará a nezajímavá ženská. Proto to její stranění. Přezíráním jen maskovala svoji slabost a obavy, že jí nikdo nepotřebuje.

Konečně byla schopná slyšet, že v naší skupině má své místo a ti mladší dokonce s respektem naslouchají jejím životní zkušenostem. To jí úplně dojalo. Tím, že neměla vlastní děti, si nedokázala si představit, že může mít autoritu u mladších kolegyň.

Nakonec se nám také svěřila s tím, že má mít za dva týdny sraz se spolužáky ze střední školy a že má velké dilema tam jít. Poslední sraz měli před pěti lety, to bylo krátce po smrti manžela a tak tam nešla. Od té doby prý hrozně ztloustla a zestárla a tak se stydí tam jít. A také se vlastně cítí být hodně neúspěšná. Snažíme se jí dát podporu, že už tím, co pro sebe dělá, je vlastně úspěšná. *„To mi řekni, kdo v tvém věku je ještě schopn se dál vzdělávat?“*, zazní hlas ze skupiny. A má pravdu, v tom je opravdu hvězda. Naštěstí máme ještě pár dnů času a tak můžeme Marii pomoci s upevněním jejího sebevědomí. Nakonec nám v tom pomůže i technika práce s barvami, kde si

Marie může odzkoušet, jak na ní barvy působí a také hlavně to, v jakých barvách se ona sama cítí dobře. Svůj šatník dlouho neřešila a tak jeto pro ní velké osvěžení. Marie už ví, v čem je opravdu šik a ani její kila nejsou nijak vidět.

Na třídní sraz nakonec šla. Je moc ráda, že se po dlouhé době setkala s lidmi, se kterými kdysi plula na stejné vlně. „*A kdybyste viděli ty starý plešatý páprdy!*“, líčí s úsměvem své věkem sešlé spolužáky. „*A dokonce mě i pochválili, že jsem taková veselá a v pohodě,*“ neskrývá své potěšení.

Marie také úspěšně absolvovala kurz. Sehnat zaměstnání ve svém novém oboru se jí bohužel dosud nepodařilo. Ale jedno se jí povedlo určitě - našla svoje ztracené sebevědomí a staré spolužáky.

3.5.4 Praktický Pavel

Za celou dobu našich vzdělávacích rekvalifikačních kurzů prošli vzděláváním jenom dva muži. Je to velká škoda, protože práce osobního asistenta není náročná jen psychicky, ale mnohdy i fyzicky a v mnoha případech je zcela nemožné, aby o devadesátikilového muže upoutaného na vozík pečovala žena-asistentka.

Muži pravděpodobně péči o druhé vnímají jako málo zajímavé a také - a v tom mají rozhodně pravdu - jako velmi mizerně placené povolání.

Pavel do našeho kurzu vstupoval s tímto vědomím, že by se nerad nadřel za málo peněz.

Pavel je čerstvý padesátník, vystudovaný průmyslovák, řadu let pracoval v soukromé firmě. Vedení však firmu vytunelovalo a tak se ze dne na den ocitl bez práce. Na úřadu práce je evidován něco přes půl roku. Využil nabídky rekvalifikačních kurzů, o své budoucnosti má poměrně dost jasno.

Pavel je starý mládenec, který žije se svojí matkou, která je stará a upoutaná na lůžko. Maminka je pro něj nejdůležitější člověk na světě a moc rád by jí v její tíživé životní situaci pomohl. Rozhodl se, že se naučí řemeslu asistenta a tím bude mamince užitečný. K celému vzdělávacímu kurzu přistupuje pragmaticky a technokraticky. Arte-sezení jsou pro něj něco jako hodiny deskriptivy. O svém vytvořeném díle pohovoří jako by to byl technický výkres, žádné emoce si nepřipouští. Ženy ve skupině jsou jeho chladností dost pobouřené. Snaží se ho vyprovokovat, ale jeho odstup je zcela neotřesitelný. Na druhou stranu do skupiny vnáší přeci jen dimenzi mužského elementu tzn. podívat se na věci s určitým odstupem a také s humorem.

Práce s keramickou hlinou ho však baví. Stavba společného mostu naslepo z keramické hlíny, kde proti sobě sedí dva spoluhráči a snaží se propojit svoje hliněné stavby, ho přímo nadchla. Je ve svém díle precizní a jakožto technikovi mu záleží na výsledku díla. Dokáže i svého spoluhráče efektivně navigovat (nesmí se při práci používat řeč) a dovést ho k dobrému výsledku.

Přestože je Pavel k arte-technikám dost resistantní, oceňuje na nich možnost osahat si na vlastní kůži jak se asi žije lidem s postižením zraku a sluchu. Jeho matka na tom se svými smysly také není zrovna nejlépe a tak nyní dokáže více pochopit její rozladěnost, když se nedokáže dobře orientovat v dané situaci.

Pavel je mamčin mazánek a sobec, což se u něj v mnoha interaktivních hrách projevílo. Když jsme se učili pracovat metodou „baby masáže“, téměř jsme nepoznávali toho strohého studeného Pavla. Velice rád se vcíťoval do role malého dítěte a nechal by se celé hodiny masírovat a hýčkat. Nemohl se toho nabažit. Na druhou stranu pokud měl být v roli pečovatele, byl u toho velmi rozmrzelý a snažil se práci odbýt. Však mu to také budoucí osobní asistentky daly pěkně vychutnat. Dostal od nich pořádnou „sodu“, že se pak styděl. Snažil se to převést v humor a provokaci, ale ženy mu to nevěřily.

Nakonec se v praxi projevil jako celkem šikovný a humánně založený člověk.

Arteterapeutická sezení neměla ani tak velký význam pro Pavla, jako pro jeho maminku. Jak se nám Pavel svěřil, mamince o všech sezeních vypráví a některé techniky s ní i zkouší. Docela dobře mu posloužila nová zkušenost práce s relaxačními technikami. Maminka má díky našemu kurzu nové podněty a Pavel se díky tomu mohl více přiblížit mamince a mohl jí poskytnout více odborné péče.

Pavel získal osvědčení asistenta v sociálních službách. Stal se osobním asistentem své maminky a mohl tím pádem začít pobírat dávky na péči o invalidního člena rodiny. K této své funkci si přivydělává občasnými zakázkami.

Otázkou zůstává, jak zvládne situaci až zůstane na svůj život sám.

Obr. 5.
Práce dvojic s hlinou naslepo (Pavel).

3.5.5 Aktivní Oldřiška

Oldřiška je čtyřicetiletá matka tří dětí. Žije s manželem a svými dětmi v rodinném domku v malém městečku na Karlovarsku. Její rodinná situace je poměrně stabilní, manžel vydělává a je v podstatě živitelem rodiny. Děti má jako schůdky - nejstaršímu je čtrnáct a nejmladší dceři pět let. Oldřiška vystudovala střední pedagogickou školu, ale nyní je už řadu let na mateřské

dovolené a po tak dlouhé pauze je návrat do práce dost náročný. Zvláště s jejím vzděláním - které je hodně odborné, ale také ne zcela dostatečné - se jí na tak malém měště pracovní uplatnění těžko shání.

Celá její rodina žije v křesťanském duchu, chodí pravidelně na bohoslužby a také se aktivně podílí na setkávání křesťanských skupinek. Pořádá pro děti věřících různé aktivity a vzdělávací programy.

Oldřiška je od začátků našich setkávání hodně aktivní, spontánně se zapojuje do všech tvořivých aktivit a nebojí se mluvit o svých pocitech. V mnohém je díky tomu velkým tahounem skupiny a lidé na její názor hodně dají. Mnoho našich tvořivých činností je Oldřišce blízkých, protože se s nimi v nějaké podobě setkala již jako studentka a také se sama inspirovala studiem psychologických knih. Psychologie je jejím velkým koníčkem a tak naše arte-psychohrátky velmi vítá.

Nad tvorbou svých obrazů a koláží na téma „moje duše“, „rodinná koláž“ a „zážitek z dětství“ se také hodně zamýšlí nad svým životem, vrací se do minulosti a také si uvědomuje klikaté cesty osudu, kterými musela projít. Přesto že ani její osud nebyl ušetřen řady životních ran, její rodinné vztahy a vazby byly na rozdíl od velké části frekventantů skupiny dost zdravé. V tom je to pro skupinu velký přínos, že mohou porovnávat s něčím, co bylo pro život funkční a jak se takový jedinec mohl vyvíjet.

Čím více se Oldřiška noří do své minulosti a zhodnocuje své možné proměnné, tím více je jí líto, že nešla studovat dál, že nemá vysokoškolské vzdělání. Její možnosti pracovního uplatnění by byly mnohem vyšší. A hlavně by mohla dělat to, co jí opravdu baví.

Skupina mnohdy dává Oldřišce najevo, že má opravdu na víc a že je pro ně jakýmsi vzorem. Oldřiška nezkazí žádnou týmovou práci, dokáže organizovat, povzbudit i podržet ostatní členy skupiny. Velice ráda se do všech aktivit

zapojuje v co nejširší možné hloubce záběru. Chce si sama odzkoušet vedení relaxací, navozování imaginací, zadávání různých psychohrátek a technik. Je ve svém živlu. Vychutnává si roli žáka, který si může leccos vyzkoušet a osahat, všechno může také prodiskutovat a také se jí okamžitě dostane zpětné vazby.

Oldřiška se také stává jakýmsi „školním autobusem“ - není pro ni problém svázat ostatní kolegy ze vzdálenějších míst na naše kurzy. Má bezesporu výhodu, že její sociální zázemí není tak patologické a tudíž může ostatním lidem více pomoci, na druhou stranu bez jejích osobních morálních vlastností by to nebylo možné.

Čím déle se Oldřiška utvrzovala ve svých schopnostech umět vést a stmelovat lidi - a to nejen děti, ale i dospělé - uzrál v ní úžasný nápad, se kterým se nám neváhala svěřit. Skupina to kvitovala s úžasem a pro mnohé to byla podpora v tom, přestat se bát a začít více jednat: *„Rozhodla jsem se, že zkusím svoje služby osobního asistenta nabídnout u nás na vsi. Tedy, pokud se mi podaří získat osvědčení,“* podotkne skromně. O tom však nikdo nepochybuje. Oldřiška neváhala a obešla všechny staré lidi, kteří jsou nějakým způsobem nepohybliví nebo jinak odkázáni na pomoc druhých. V tom jí dost pomohl pan farář, který má o svých ovečkách samozřejmě větší přehled. Také zjistila, že řada důchodců ani netuší, že by mohli dostávat příspěvek na péči v invaliditě. Zeptala se jich, zda by jim pomohlo, kdyby jim nabídla svoje služby a oni by jí mohli platit z příspěvku, který by dostávali od sociálky. A tak se jí během krátké doby podařilo sehnat asi sedm dědečků a babiček, kteří by o služby stáli, protože v blízkosti není ústav sociální péče a nikdo jiný jim podobný servis nikdy nenabídl.

Z Oldřišky se postupně stávala podnikatelka s křesťanskou duší. V rámci naší nabízené praxe si mohla ověřit ještě řadu důležitých věcí - jak ošetřovat proleženiny, jak motivovat k aktivnímu životu, jak podporovat hybnost

pohybového aparátu, jak krmit a také jak vést rozhovor a udržovat pozornost. V mnohém ji pomohly získané znalosti ze zdravotní složky kurzu, v mnohém jí byly k užitku zkušenosti ze sebezpoznavacího artebloku.

Nebylo pochyb, že Oldřiška zažádá o živnostenský list, jen co bude mít v ruce osvědčení o absolvování rekvalifikačního kurzu.

Oldřiška vše zvládla velmi dobře a živnostenský list si zařídila. Od svého záměru neopustila a začala lidem pomáhat s vyplňováním žádosti o příspěvek⁶. Ti, co ho již měli, začala poskytovat služby.

Dala tak všem svým souputníkům pěkný návod k tomu, jak se postavit na vlastní nohy a nespolehat na záchranou sociální sít' našeho státu. A také to, že podnikatel nemusí být vždy jen podvodník a tunelář - jak se v našich zemích na podnikatele ještě stále často nahlíží. Jistě to může být velkou inspirací zvláště pro lidi, kteří mají problém najít pracovní uplatnění ve státní či neziskové sféře. S tímto dosaženým vzděláním mohou i podnikat - chce to jen jistou dávku odvahy.

Obr. 6.
Moje duše (Oldřiška).

⁶ výše příspěvku na péči v invaliditě podle Zák. 108/2006 Sb. o sociálních službách uvádí příloha 4

4 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Ve své práci jsem se rozhodla popsat možnosti využití práce arteterapeuta ve vzdělávacím rekvalifikačním kurzu. Vzhledem k poměrně krátkému času (dva měsíce), ve kterém jednotlivé kurzy probíhaly, nemohla být v sebepoznávacím bloku aplikována klasická forma psychoterapie vyžadující delší čas k prohloubení a navázání důvěry ke skupině i k terapeutovi. Proto jsem využila práci s artefakty a expresivní metody jako metodu, která hravou formou otvírá brány k našemu já.

Přes všechny hloubky duševních vhladů jednotlivých členů vzdělávacího kurzu jsem musela mít stále na paměti to, že se vlastně nejedná a ani nemůže jednat o psychoterapii jako takovou. Nikdo ze zmiňovaných klientů původně nevstupoval vědomě do psychoterapie. Bylo ale důležité, aby díky své cílené volbě profese osobního asistenta nahlédli účastníci do své duše a porozuměli vlastním pohnutkám, proč chtějí tak náročnou profesi vykonávat. O to více byla tato potřeba sebepoznání žádoucí, protože se jednalo o lidi, kteří se sami díky souhře řady nešťastných náhod ocitli v situaci, kdy potřebovali od společnosti pomoc. Fakt, že s největší usilovností touží po pomoci druhým právě ti, co sami potřebují pomoc, je věc velice známá. Schopnost pomoci totiž dává člověku pocit moci a ten ho může tím pádem vyvést z pocitu bezmoci - o tom se ve své útlé práci *Úskalí profesionality* často zmiňují NOVÁK a CAPPONI (2003).

Odtud byl již jen krůček k tomu, jak nabídnout práci s artefaktem jako cestu z bezmoci ke kompetenci k pomoci.

Pro naše frekventanty bylo důležité si uvědomit, že jejich budoucí pracovní dovednost osobního asistenta neobsahuje jen jakýsi soubor znalostí a dovedností, schopnosti empatie a altruismu. Že si musí uvědomit, že se ve své práci budou dennodenně potkávat s lidmi, kteří se k nim budou vztahovat jako ke své opoře, ale také s lidmi, kteří je můžou za jejich pomoc třeba

i nenávidět, protože jim budou připomínat jejich vlastní bezmoc. To záleží na tom, v jaké části životní cesty je zrovna zastihnou. Je velmi důležité si uvědomit, zda pracuji s člověkem, který žije se svým handicapem odmala, nebo se s ním již smířil a nebo zatím bojuje s reálným faktem, že to již nikdy nebude tak jako dříve a toto smíření se s osudem má dlouhou cestu.

Snad i pro to bylo pro frekventanty kurzu důležité uvědomit si skrze druhé, kde oni sami jsou na své cestě a s čím se již v životě smířili a co jim stále jítí duši.

Ve svých ukázkách kazuistik některých našich uchazečů jsem chtěla ukázat, v jak širokém záběru je možné využít arteterapeutických technik. Jak více méně „nevinnou“ formou je možné se v poměrně krátkém čase dotknout neuvěřitelných hloubek lidských osudů. Jak umění může rozeznít struny naší duše, aniž bychom si v první fázi uvědomili to, že se podílí na restrukturalizaci naší osobnosti.

První tři příběhy ukazují na to, jak díky práci s artefakty mohli lidé znovu nahlédnout do svého životního příběhu, který dal směr jejich dalšímu životnímu usilování. Díky reflexi druhých mohli některá svá rozhodnutí přehodnotit, v některých případech jim zrcadlení skupiny pomohlo poodkrýt slepá místa. Díky tomu mohly upustit od některých zažitých patologických stereotypů a svoji osobnost vyžít zdravějším sebepojetím. Člověk s vyšším sebevědomím a lepší schopností sebe prezentace má totiž mnohem menší předpoklad k tomu, že by se mohl opakovaně stát nezaměstnaným registrovaným na úřadu práce.

Na dalších dvou příbězích je možné pozorovat, jak si posluchači kurzu mohli osahat svá nově nabytá rozhodnutí zcela opravdově se věnovat tomu, čemu se právě naučili a to práci osobního asistenta. Každý z nich se k této práci rozhodl v jiném pojetí a šíři nabízených svých služeb. V mnohém to vypovídá

o jejich naturelu a jejich sebepojetí a reflektování svého světa a schopnosti uspokojování vlastních potřeb.

Jistě to v mnohém mohlo být pro skupinu inspirativní a povzbudivé v tom, že každý tak trochu držíme klíč ke svému osudu.

5 LITERATURA

CAPPONI, V. *Úskalí profesionality*. Praha: Rozrazil - Help Me, 2000. 32 s.
ISBN 80-85382-18-0.

HARTL P. *Psychologický slovník*. Praha: Nakladatelství Budka, 1993, 289 s.,
ISBN 80-901549-0-5.

HAVRDOVÁ, Z.: *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: OSMIUM. 1999,
167 s. ISBN 80-902081-8-5.

<http://www.arteterapie.cz/>

<http://www.lamr.cz/>

<http://www.nlm.nih.gov/>

<http://www.scomp.cz/>

JOANIDIS, L. Arteterapie - teoretická východiska. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1973, č. 1, s. 29–39.

JUNKOVÁ, V. Rogersovská psychoterapie. *Československá Psychiatrie*, 2002,
1–3. <www.pca-institut.cz>.

LIEBMANN, M. (2005): *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál, 2005. 279 s.
ISBN 80-7178-864-3.

LOSKOTOVÁ, I. a kolektiv. *Věra Capponi. Encyklopedie dějin města Brna*. -
<<http://www.encyklopedie.brna.cz>> Aktualizováno: 23. 9. 2008.

MOKREJŠ, A. *Umění: a k čemu?*. Praha: Triton, 2002. 167 s. ISBN 80-7254-
199-4.

NOVÁK T., CAPPONI V. *Sám sobě psychologem*. Praha: Grada, 2003. 224 s.
ISBN 8024706067.

- OPATŘILOVÁ, D. *Pedagogicko-psychologické poradenství a intervence v raném a předškolním věku u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-210-3977-9
- RUBIN, J. A. Psychodynamic approaches – Freudian Psychoanalytic Theory: Emphasis on Uncovering and Insight. In RUBIN, J. A. (ed.): *Approaches to Art Therapy (Theory and Technique)*. New York: Brunner/Mazel. 1987, 3–25. ISBN 0-87630-452-8.
- SLAVÍK, J. Mezi arteterapií a výchovou - artefiletika. *Psychologie*, 1998, roč. 10, s. 14–15.
- SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. 199 s. ISBN 80-7184-437-3.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vydání. Praha: SOCIOKLUB. 2001. 262 s. ISBN 80-86-484-00-9.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: Učebnice metod sociální praxe*. Písek: Renaissance. 1996. ISBN neuvedeno.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-678-0.
- VÍTKOVÁ, M. *Somatopedické aspekty*. Brno: Paido, 2006 ISBN 80-7315-134-0.
- Vyhláška MPSV ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon ČNR o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení.
- VYMĚTAL, J. a kol. *Speciální psychoterapie*. II. vydání. Praha: Grada, 2007. 400 s., ISBN 978-80-247-1315-1.
- WIKIPEDIA, Otevřená Encyklopedie: Gestaltismus. Online: <http://cs.wikipedia.org/>. 2009.

WIKIPEDIA, the Free Encyclopedia. Gestalt therapy. Online:
<http://en.wikipedia.org/>. 2009.

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006, o sociálních službách.

Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

6 SEZNAM PŘÍLOH

	počet stran:
Příloha 1	Fotodokumentace..... 6
Příloha 2	Etický kodex České arteterapeutické asociace..... 5
Příloha 3	Učební osnovy kurzu Osobní asistent v sociálních službách..... 3
Příloha 4	Výše příspěvku na péči v invaliditě..... 2

Fotodokumentace

Foto 1: „Ostrov skupiny“ - skupinová malba na velký arch papíru.

Foto 2: „Moje duše“ - individuální tvorba.

Foto 5, 6: „Práce s barvami“ - každý vnímá svět v jiném spektru barev.

Foto 7, 8: „Práce s barvami“ - každý vnímá svět v jiném spektru barev.

„Rituální zvíře“ - skupinová práce s keramickou hlínou.

Etický kodex České arteterapeutické asociace

podle <http://www.arteterapie.cz/>

§1 Obecné zásady

Arteterapeut je povinen znát zákony a závazné předpisy platné pro výkon jeho povolání a dodržovat je.

§2 Odpovědnost vůči klientům

Arteterapeutický vztah je lidský vztah, a to vztah dialogický, založený na důvěře a vzájemné informovanosti o očekávání ze strany klienta a možnostech a mezích arteterapie ze strany arteterapeuta.

- 1) Arteterapeut v rámci své odbornosti má na paměti nejlepší prospěch svého klienta, respektuje práva těch, kteří vyhledali jeho pomoc a vyvíjí v souladu s aktuálním stavem dostupného odborného poznání přiměřené úsilí k zajištění odpovídajícího využití arteterapeutických služeb. Nesmí doporučovat anebo provádět neindikované odborné úkony.
- 2) Arteterapeut má právo odmítnout péči o klienta z odborných, pracovních nebo osobních důvodů. V případě, že klienta odmítne, navrhne mu jinou formu péče.
- 3) Arteterapeut je povinen srozumitelně informovat klienta nebo jeho zodpovědného zástupce o povaze problému, o zamýšlených odborných postupech, o prognóze a dalších důležitých okolnostech.
- 4) Arteterapeut je při vstupu klienta do arteterapie povinen poskytnout klientům informace o jejich právech, rolích, očekávání a omezení v procesu arteterapie.
- 5) Arteterapeut je po celou dobu trvání terapeutického vztahu zodpovědný za udržení jasných hranic rolí.

6) Arteterapeut poskytuje odborné služby osobě, která je v terapeutické péči u jiného odborníka pouze po vzájemné dohodě s tímto odborníkem nebo po ukončení péče u něho.

7) Pokud musí arteterapeut z nějakého důvodu přerušit odbornou pomoc, je jeho povinností být dle svých možností klientovi nápomocen v zajištění další péče.

8) Na počátku poskytování služeb arteterapeut uvede výši poplatků za tyto služby.

§3 Důvěrnost

Arteterapeut nesmí žádným způsobem zneužívat ve vztahu ke klientovi jeho důvěru a závislost.

1) Arteterapeut respektuje a chrání důvěrné informace získané v průběhu terapeutické práce z rozhovorů nebo výtvarného projevu klienta. Uveřejnění či reprodukce obsahu arteterapeutického sezení (rozhovor a výtvarný projev) je možné v odůvodněných případech (výuka, výzkum) pouze s písemným svolením klienta.

2) Při event. pořádání výstav klientů smí arteterapeut na přání klienta prezentovat jeho artefakty s uvedením jména, po dohodě s klientem případně svůj či jeho komentář k dílu. U obojího je potřebný souhlas klienta v písemné podobě.

3) Je-li pacient pravomocným rozhodnutím soudu zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je jeho způsobilost omezená, ve výjimečných případech, kdy určité informace či ukázky díla mohou významně přispět informování či vědeckému poznání (body 1 a 2), platí nezbytnost písemného souhlasu zákonného zástupce pacienta.

4) Arteterapeut poskytuje své služby v prostředí, které chrání soukromí a důvěrnost klientů.

5) Je-li klient nezletilý, jakékoliv informace nebo souhlas potřebný v rámci terapeutické dohody poskytuje terapeut zákonnému zástupci, pokud to není zákonem ustanoveno jinak. Arteterapeut zároveň učiní všechna opatření

potřebná pro zachování důvěrnosti svého vztahu s nezletilým klientem a vyvaruje se poskytnutí takové informace, která by ze strany zákonného zástupce mohla negativně ovlivnit průběh léčby.

6) Arteterapeut je povinen při výkonu svého povolání vést a uchovávat řádnou dokumentaci po přiměřenou dobu, která je v souladu s právními předpisy státu a řádnou klinickou praxí či předpisy instituce, ve které pracuje. Je povinen zabezpečit její ochranu před event. zničením, zcizením nebo zneužitím.

7) Zvláště obezřetně musí postupovat při vyhotovování odborných zpráv, posudků, potvrzení, doporučení a jiných formách veřejného prohlášení. Údaje v nich obsažené musí souhlasit se skutečností, být formulovány přesně a nedvojznačně a musí dostát formálním nárokům. Viz bod 6.

8) Arteterapeut učiní všechna opatření potřebná k ochraně klientovy totožnosti.

§4 Odborná kompetence

1) Arteterapeut, který vykonává své povolání, je povinen se dále odborně vzdělávat tak, aby byl způsobilý poskytovat svou péči kvalifikovaně. Prostřednictvím vzdělávacích aktivit a klinické, výchovné či jiné praxe sleduje nejnovější vývoj ve svém oboru i oborech příbuzných, pro které je atestován nebo které souvisejí s jeho povoláním.

2) Arteterapeut má rozpoznat hranice svých odborných schopností a diagnostikovat, léčit a konzultovat problémy klientů jen tehdy, opravňuje-li ho k tomu jeho vzdělání, výcvik a zkušenosti. Neprovádí takové výkony nebo postupy, které jsou mimo oblast jejich praxe, zkušenosti, výcviku a vzdělání. Nestačí-li jeho kvalifikace nebo není-li z nějakého důvodu schopen či ochoten poskytnout odbornou pomoc, doporučí klienta do péče jiného odborníka nebo pomůže klientovi vyhledat jiné terapeutické služby.

3) Arteterapeut jedná v rámci odbornosti tak, aby veškeré terapeutické úsilí bylo směřováno k prospěchu klienta.

4) V případě, že by osobní problém nebo vnější nebo vnitřní konflikt arteterapeuta mohl narušit nebo jinak ovlivnit jeho pracovní výkon nebo klinický posudek, vyhledá odpovídající odbornou konzultaci (supervizi) nebo terapeutickou pomoc.

5) Arteterapeut nevstupuje se svými klienty, studenty, asistenty, stážisty, osobami v supervizi, zaměstnanci do paralelních vztahů, zvláště pokud by hrozilo zneužití nadřízené pozice. Je neetické, aby instruktor či supervizor byl terapeutem studentovi nebo osobě v supervizi během terapeutického vztahu nebo do dvou let po jeho ukončení. Je nepřípustné půjčování peněz od klienta, účastnění se podnikatelských aktivit s klientem, udržování blízkého osobního kontaktu nebo sexuálního vztahu s klientem apod.

6) Arteterapeut nevyužívá svých profesních vztahů k prosazování vlastních zájmů.

7) Arteterapeut je povinen zabránit zneužití arteterapeutických metod nebo jejich zveřejnění tam, kde by mohlo dojít k jejich používání bez odborných předpokladů, mimo míst pro výcvik a odborná vzdělávání.

§5 Odpovědnost vůči profesi

Arteterapeut dodržuje standardy své profese a v odůvodněných případech spolupracuje s Etickou komisí ČAA.

§ 6 Odpovědnost vůči studentům a osobám v supervizi

Arteterapeut si jako učitel, supervizor a výzkumník udržuje vysoký standard vzdělání. Při vyučování studentů používá nejnovější a vědecky podložené informace s cílem podporovat profesní růst svých studentů a svěřenců.

§ 7 Odpovědnost vůči účastníkům výzkumu

Terapeutická činnost je s to stále účinněji zasahovat ve prospěch zdraví a je sama o sobě otevřena prozkoumávání nových možností. Ty jsou výsledkem stálé a progresivní výzkumné a experimentální činnosti, která tak směřuje k dosažení nových terapeutických možností.

- 1) Výzkumný pracovník respektuje důstojnost a chrání nedotčenost účastníků výzkumu.
- 2) Výzkumný pracovník zná zákony, předpisy a profesní standardy regulující provádění výzkumu.
- 3) Výzkumný pracovník nezařadí do výzkumu, neuveřejní ani nereprodukuje dílčí výzkumné údaje ani taková uveřejnění a reprodukci neumožní bez výslovného písemného souhlasu poučeného plně informovaného klienta. Poznatky získané v souvislosti s výkonem arteterapie lze použít pro vědecké pojednání či studie bez souhlasu klienta jen tam, kde je zajištěna naprostá a spolehlivá anonymita.
- 4) Potenciální účastník výzkumu musí být informován o postupech a metodách experimentování, o jeho cílech a vlastním podílu ve výzkumu včetně obsahu a rozsahu a jeho eventuálním riziku tak srozumitelně, aby mohl dát nebo odmítnout souhlas s plným vědomím a svobodou.
- 5) Na ilustrujícím materiálu se zásadně neuvádějí jména nebo iniciály nemocných, ani žádná evidenční čísla.
- 6) Pokud je výzkum v souladu s etickou normou, arteterapeut umožní jinému výzkumníkovi přístup k potřebným datům.

§ 8 Inzerování služeb

- 1) Arteterapeut může přiměřeným způsobem informovat veřejnost o jím poskytovaných službách.
- 2) Při poskytování informací dbá arteterapeut na jejich pravdivost, přesnost a jednoznačnost, zejména při poskytování informací o profesní kvalifikaci a zkušenostech. Toto platí i pro informace o charakteristikách jeho zařízení, kvalifikaci jeho zaměstnanců apod.
- 3) Členové ČAA se mohou veřejně vykazovat členstvím v Asociaci. Jiné použití názvu, iniciál či loga ČAA je možné jen s jejím předchozím písemným souhlasem.

Učební osnovy kurzu Osobní asistent v sociálních službách

1. Základy sociální pomoci

- 1.1. *Sociální pomoc jako metoda sociální práce.*
- 1.2. *Sociální vyloučení, druhy postižení, sociální potřebnost.*
- 1.3. *Kvalita v sociálních službách.*
- 1.4. *Osobní asistent v sociálních službách*
- 1.5. *Kontext osobní asistence s dalšími sociálními službami.*

2. Právní a legislativní rámec sociální pomoci

- 2.1. *Právní vymezení sociální pomoci – pojmy, význam, začlenění.*
- 2.2. *Místo sociální pomoci v systému státní správy a samosprávy.*
- 2.3. *Nestátní neziskové organizace v sociální pomoci.*
- 2.4. *Návrh zákona o sociálních službách, kontext, pozitiva, negativa.*
- 2.5. *Práva a povinnosti poskytovatelů sociálních služeb a klientů, standardy kvality sociálních služeb*

3. Základy osobní asistence – teoretická příprava

- 3.1. *Zvládání běžné péče o osobu klienta.*
- 3.2. *Zajištění chodu domácnosti.*
- 3.3. *Osobní hygiena a zajištění stravy klienta.*
- 3.4. *Zprostředkování výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti.*
- 3.5. *Kontakt se společenským prostředím.*

3.6. *Obstarávání osobních záležitostí klienta, kontakt s úřady a institucemi, doprovodná činnost.*

4. *Komunikace v kontextu sociální pomoci.*

4.1. *Jak, s kým a proč komunikujeme.*

4.2. *Umění pomáhat a komunikace.*

4.3. *Aktivní naslouchání jako základní metoda komunikace v pomáhajících profesích.*

4.4. *Asertivita a její dopad na sociální práci.*

4.5. *Neverbální komunikace.*

4.6. *Jak předcházet konfliktům a nedorozumění.*

5. *Praktická cvičení – průběžně k jednotlivých tématům.*

5.1. *Práce v operačním systému Windows.*

5.2. *Práce v programu Word a Excel.*

5.3. *Práce v programu Internet Explorer, e-mail, ochrana proti virům.*

6. *Základy poskytnutí první pomoci.*

6.1. *Teorie první pomoci, ohrožení života, základní životní funkce.*

6.2. *Základy a zásady poskytování první pomoci.*

6.3. *Praktická cvičení první pomoci.*

7. *Teoreticko - praktická výuka a supervize.*

7.1. *Osobní asistence v praxi – předávání zkušeností z praxe od osobního asistenta pracujícího v terénu.*

7.2. *Hraní rolí, učení a osvojení návyků pro práci osobního asistenta.*

- 7.3. *Aplikace naučených metod a postupů pod odborným vedením v modelových situacích.*
- 7.4. *Průběžná reflexe naučeného, práce s vlastními prožitky.*
- 7.5. *Supervize teoreticko–praktické výuky a praxe.*

8. *Praxe v zařízení, přímá práce s klienty, osvojení návyků a osobní zkušenost.*

- 8.1 *Přímá praxe v terénu u klientů, aplikace naučených metod a postupů pod odborným vedením zajištěná ve spolupráci s Centrem pro zdravotně postižené Karlovarského kraje – dle osobních plánů výuky*

Výše příspěvku na péči v invaliditě

(podle Zák. 108/2006 Sb. o sociálních službách)

Stupeň	Závislost	Počet úkonů*	Částka měsíčně
I	lehká	12	2.000 Kč
II	středně těžká	18	4.000 Kč
III	těžká	24	8.000 Kč
IV	úplná	30	11.000 Kč

)* Počet úkonů, které žadatel nezvládne, určuje, do jakého stupně bude zařazen a výši příspěvku.

Při posuzování péče o vlastní osobu pro účely stanovení stupně závislosti a stupně příspěvku se hodnotí schopnost zvládat tyto úkony:

- příprava stravy,
- podávání, porcování stravy,
- přijímání stravy, dodržování pitného režimu,
- mytí těla,
- koupání nebo sprchování,
- péče o ústa, vlasy, nehty, holení,
- výkon fyziologické potřeby včetně hygieny,
- vstávání z lůžka, uléhání, změna poloh,
- sezení, schopnost vydržet v poloze v sedě,
- stání, schopnost vydržet stát,
- přemísťování předmětů denní potřeby,
- chůze po rovině,
- chůze po schodech nahoru a dolů,
- výběr oblečení, rozpoznání jeho správného vrstvení,
- oblékání, svlékání, obouvání, zouvání,

- orientace v přirozeném prostředí,
- provedení si jednoduchého ošetření,
- dodržování léčebného režimu.

Při posuzování soběstačnosti pro účely stanovení stupně závislosti a stupně příspěvku se hodnotí schopnost zvládat tyto úkony:

- komunikace slovní, písemná, neverbální,
- orientace vůči jiným fyzickým osobám, v čase a mimo přirozené prostředí,
- nakládání s penězi nebo jinými cennostmi,
- obstarávání osobních záležitostí,
- uspořádání času, plánování života,
- zapojení se do sociálních aktivit odpovídajících věku,
- obstarávání si potravin a běžných předmětů (nakupování),
- vaření, ohřívání jednoduchého jídla,
- mytí nádobí,
- běžný úklid v domácnosti,
- péče o prádlo,
- přepírání drobného prádla,
- péče o lůžko,
- obsluha běžných domácích spotřebičů,
- manipulace s kohouty a vypínači,
- manipulace se zámky, otevírání, zavírání oken a dveří,
- udržování pořádku v domácnosti, nakládání s odpady,
- další jednoduché úkony spojené s chodem a udržováním domácnosti.

Pokud je žadatel schopen zvládnout některý z úkonů jen částečně, považuje se takový úkon pro tohoto žadatele za nezvládnutelný.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora:	Bc. Veronika Pavlů
Studijní program:	sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
Název práce:	Využití arteterapie v sociální práci. Artefakt jako zdroj sebepoznání v rekvalifikačním kurzu pro osobní asistenty v sociálních službách
Počet stran bez příloh:	61
Celkový počet stran příloh:	16
Počet titulů české literatury a pramenů:	20
Počet titulů zahraniční literatury a pramenů:	1
Počet internetových odkazů:	8
Vedoucí práce:	PhDr. Ingrid Hanušová, PhD.
Rok dokončení práce:	2009

POSUDEK VEDOUCÍHO PRÁCE

Využití arteterapie v sociální práci Artefakt jako zdroj sebepoznání v rekvalifikačním kurzu pro osobní asistenty v sociálních službách

Bc. Veronika Pavlů

Posuzovaná práce má 57 stran, 9 kapitol, 6 obrázků v textu a 4 přílohy s kazuistikami a jejich fotodokumentací a dále 30 publikací v použité literatuře.

Struktura osnovy je přehledná, návaznost kapitol logická a odpovídající tématu. Také název práce odpovídá obsahu a obsah kapitol je dobře vyjádřen v jejich názvu. Stylizace vět, odborná mluva i úroveň gramatiky je uspokojivá, jazyk bohatý a barvitý, někdy snad až mimo rámec odborné práce.

Citovaná literatura je vybrána vhodně vzhledem k tématu, jsou v ní obsaženy významné publikace daného oboru. Soupis literatury, způsob citace i odkazy v textu vyhovují normě, citace odpovídají vzadu uvedené bibliografii.

Formální vzhled práce odpovídá účelu práce.

Práce obsahuje vlastní názory autorky, např. co se týče konkrétního efektu uvedené metody arteterapie v sebepoznávání klientů, a její názory jsou jasně odlišeny od názorů jiných autorů. Závěr práce vystihuje podstatu a přínos práce.

Téma práce odpovídá plně tématice sociální práce.

Autorka popisuje použití arteterapeutické techniky v rekvalifikačním kurzu. Zmiňuje se v teoretické části o úloze umění v životě člověka, rozebírá arteterapeutickou metodu a věnuje se osobnosti osobního asistenta v sociálních službách. V praktické části pak popisuje skupinovou arteterapii při vzdělávání osobních asistentů, uvádí detaily popisovaného projektu a věnuje se podrobně arteterapeutickým technikám v průběhu kurzu. Analyzuje efektivitu celého projektu a na závěr pak uvádí pět kazuistik ilustrujících celou práci. V závěru pak autorka hodnotí přínos popisované metodiky a možnost jejího dalšího využití v praxi sociální rekvalifikační práce.

Práce uvádí praktický postup v rekvalifikačním kurzu, který se ukázal jako efektivní a tedy lze počítat s jeho použitím v dalších kursech. V tom vidím přínos práce - uvedení konkrétní metodiky využitelné a ověřené v praxi sociální práce.

V Praze dne 28.5.2009

PhDr. Ing. Ingrid Hanušová, PhD
vedoucí práce

Oponentura diplomové práce

Název práce: „**Využití arteterapie v sociální práci. Artefakt jako zdroj sebepoznání v rekvalifikačním kurzu pro osobní asistenty v sociálních službách**“

Autorka práce: Bc. Veronika Pavlů

Oponentka: Mgr. Magdalena Koťová

Obecné shrnutí:

Autorka se v diplomové práci zabývá tématem využití arteterapeutických metod v rekvalifikačním kurzu pro osobní asistenty v sociálních službách. Text je rozdělen na dvě části – teoretickou a praktickou. V první části práce se autorka zabývá arteterapií, osobní asistencí v sociálních službách a specifikami pomáhajících profesí. Ve druhé části práce se autorka zaměřila na samotné využití vybraných arteterapeutických metod v rámci rekvalifikačního kurzu pro osobní asistenty. V této části práce jsou předloženy i kasuistiky, týkající se procesu „osobního rozvoje“ účastníků kursů.

V úvodu práce autorka předkládá poměrně kvalitní definice používaných klíčových slov. Oceňuji zejména tu skutečnost, že autorka dokázala velmi elegantně propojit jednotlivé definice, text plynule navazuje. Práce s odbornou literaturou je dobrá, autorka používá zejména nepřímé citace. Seznam literatury je adekvátní. Přílohy práce jsou poměrně rozsáhlé; osobně oceňuji zejména zajímavou obrazovou přílohu.

Z textu práce je patrné, že autorku zvolené téma skutečně oslovuje. Text práce je silně zakotven v praxi autorky, což považuji za žádoucí. Kasuistiky jsou napsány velmi čtivě, autorka je schopna velmi poutavě vylíčit vývoj osobnosti svých „klientů“ – frekventantů rekvalifikačního kurzu.

Autorka je schopna vybrat a popsat základní dimenze zvolené problematiky, což je hodno ocenění. Práce je však až nemístně stručná a autorka místy nadužívá výčty.

Hlavním problémem textu je „*neprovázanost kapitol*“ (ať už jde o vzájemnou neprovázanost jednotlivých kapitol či jejich neprovázanost s tématem práce). V textu práce též postrádám *kritický komentář* k předkládaným teoriím, přehledům a úvahám. Vzhledem k celkové dobré úrovni práce bych ocenila schopnost autorky provázat text vlastním komentářem (viz například chybějící závěr podkapitoly 2.2.4). Některé další podkapitoly opět působí jako torzo textu bez komentáře autorky a bez hlubší provázanosti v dalším textem práce (2.3.2; velmi ostrý přechod od části textu zabývající se z nějakého, čtenáři nesděleného důvodu, možnými reakcemi na náročné životní situace k podkapitole o politice zaměstnanosti...). Jakoby autorka předpokládala, že souvislosti jsou zcela jasné a není třeba je alespoň naznačit. Na jednu stranu má sice pravdu, souvislosti si čtenář často opravdu domyslí, text práce však působí místy jako suchý slovníkový přehled hesel bez vlastní invence pisatelky, což je škoda.

Jednotlivé podkapitoly nejsou vztahovány k tématu arteterapie. Tento základní problém celé práce je obzvláště patrný v podkapitole týkající se specifik pomáhajících profesí.

Jazyk práce není nekultivovaný, výrazné jsou však některé nedostatky. Autorka špatně pracuje se zájmenem „svůj“. Častým jevem jsou chybějící čárky ve větách. Odstavec často tvoří jedna věta. Grafická úprava práce je však velmi pečlivá.

Ve druhé, tzv. praktické, části práce předkládá autorka pět kasuistik účastníků kursu, pomocí kterých deklaruje účinnost vybraných arteterapeutických metod a potenciálně i celého kursu. Již jsem se zmínila o tom, že kasuistiky jsou velice poutavé a čtivé; účinnost zvolených metod nepopírám a zároveň tímto velice oceňuji invenci a terapeutickou práci autorky. V textu diplomové práce bych však uvítala *metodologické zakotvení* využití kasuistických ukázek. Jakou metodou autorka kasuistiky psala? Z čeho čerpala? Pořizovala si například záznamy jednotlivých setkání? Co z kasuistik vynechala a proč? Jaké byly její vlastní pocity vůči klientům, její případné předporozumění atd.? Využívala autorka supervizi? S kým spolupracovala a jak? Proč autorka použila kasuistiky jen pěti účastníků kursu? Proč nevíme nic o dalších zúčastněných osobách? Bez těchto náležitostí se zde naléhavě objevuje otázka reliability a credibility předkládaných tvrzení a závěrů.

Z hlediska metodologie se zde naléhavě vynořuje ještě jedna otázka – autorka v úvodu tvrdí, že diplomová práce není koncipována jako výzkumná. Zvolené kasuistiky však využívá jako ilustraci určitých konceptů, názorů a přesvědčení. Proč tedy autorka nezakotvila práci do rámce kvalitativních výzkumných metod? Tímto by se vyhnula následujícím námitkám a určitým koncepčním nejasnostem, které popisují dále v textu.

Vzhledem k tématu práce bych zároveň očekávala i podrobný popis a vyhodnocení výsledků kursu (autorka předkládá pouze vlastní hodnocení a velice stručnou tabulku, do které jsou zaznamenána hodnocení kursu uchazeči. Nedozvíme se však, na jakou otázku respondenti odpovídali.

Za velmi problematickou považuji skutečnost, že autorka se v samostatné podkapitole nevěnuje *etickým otázkám* vlastní práce a etice výzkumu, nepředkládá informovaný souhlas s využitím jednotlivých kasuistik či s použitím příloh včetně fotografií (pokud jsem zmínku týkající se etiky práce přehlédla, tímto se autorce omlouvám). Pouze se v textu zmiňuje o skutečnosti, že všechny identifikační údaje absolventů kursu byly změněny. V textu diplomové práce chybí diskuse!!!

Závěrem:

Z textu diplomové práce je znát, že autorka je zakotvena spíše v praxi a metodika vědecké práce jí nebyla možná dostatečně nastíněna. Osobně mne však text autorky velmi oslovil, oceňuji zejména její schopnost vzhledu během procesu terapie a schopnost přiblížit se a najít si cestu ke klientům. Evidentně dokázala v praxi odvést „kus dobré práce“. Za velmi inovativní, smysluplnou a přínosnou považuji též samotnou koncepci rekvalifikačního kursu. Proto se domnívám, že by bylo velmi žádoucí, aby se autorka práce pokusila o publikační činnost, například formou článku v odborném tisku. Z tohoto důvodu přikládám k posudku ještě výčet konkrétních problémů v textu.

Konkrétní problémy textu diplomové práce:

- Autorka hovoří v první kapitole práce o „*úloze umění v životě*“, z textu je patrné, že hovoří primárně o umění výtvarném. Doporučovala bych tedy spíše zpřesnění názvu.
- Dtto na straně 8, kde se autorka pokouší definovat pojem „*exprese*“ a text opět vyznívá tak, jakoby exprese byla uskutečnitelná pouze skrze „*výtvarno*“ („*Jejím duševním zdrojem je fantazijní imaginace, jejím vyjadřovacím prostředkem je obraz v roli (kvazi)uměleckého symbolu.*“).

- „V České republice je arteterapie stále ještě převážně považována za pouze diagnostickou nebo ergoterapeutickou metodu.“ - Je tomu skutečně tak? Odkud autorka čerpá?
- Členitost našeho ducha, (str. 6,7.)...co to je?
- „...reflexí i sebe samé... (str. 9) - pouze ženský rod
- „Expresie a reflexe jsou v pedagogickém díle expresivního typu základními prostředky pro **transformaci obsahů**“. - co to přesně je, transformace obsahů? Co to je, pedagogické dílo expresivního typu??
- „Typické příznaky obou polarit“ (popis tabulky)...jde o polaritu? (str. 10)
- Společný zájem o expresivitu a umění navazovala...(10)
- Salvátor Dalí - diskutabilní překlad jména (10)
- oproti západnímu světu (12)
- pro dospělé je slouží (13)
- momentální pracovní **začazení** (14)
- Arteterapeut si jako učitel, supervizor a výzkumník musí udržovat vysoký standard vzdělání a dále ho rozvíjet. (jedna věta netvoří odstavec) - 15
- „Také naše způsobilost počínat si svobodně vůči sobě samým i ostatním je způsobem jak poznáváme a přijímáme své osobité možnosti i příležitosti a jak nacházíme nebo ztrácíme sami sebe.“ - čárka ve větě (7)
- V rámci své profesní činnosti se mi naskytla -(15)
- považují za vhodné zmínit problematiku tělesně postižených lidí, kterou osobní **asistenti tváří tvář jsou nuceni řešit**. (16) - neobratná formulace
- autorka směšuje termíny „tělesně postižený“ a „tělesně hendikepovaný“...nutno podložit citací (2.3.2)
- „Izolace, únik do nemoci, racionalizace, kdy si jedinec rozumově zdůvodňuje například iracionální chování.“ - ve větě chybí přísudek, tudíž nedává smysl (18)
- jediné, čeho je k dobrému výkonu třeba je humanita (19) - chybějící čárka
- profesionální informace - co to je? (19)
- ne každý, s kým musí pracovat nutně budí jeho sympatie (20) - chybějící čárka
- „Specifika frekventantů“ - (24) - nešťastná formulace
- Tento zpočátku handicap - 25
- „Tento zpočátku **handicap se** v průběhu práce se skupinami, kde jsme hojně využívali prvků skupinové psychoterapie, arteterapie a jiných kreativních metod, **ukázal jako velmi vhodná didaktická a praktická pomůcka**, jak každý člověk může mít zcela jiné potřeby - pro druhého mnohdy nepochopitelné. - handicap jako velmi vhodná didaktická a praktická pomůcka 25
- sezení terapeutického směru - spíše: zaměření - 25
- Kurz byl zakončen odbornou písemnou prací a osobním pohovorem na téma „Jak jsem na tuto práci jako profesionál připraven“. - jedna věta není odstavec - 25
- V podkapitole o „**specifických frekventantů**“ se autorka zabývá i postupem práce; „specifika frekventantů“ - nešťastná formulace
- Název podkapitoly „**3.3.1 Podmínky**“ - podmínky čeho? Názvy kapitol je nutno přesně formulovat. (25)
- Používaný materiál v průběhu kreativních tvoření - papírové archy různé velikosti, gramáže a tvrdosti, výstřižky z tiskovin (na tvorbu koláží), štětce, nůžky, lepidlo, vodové a temperové barvy, pastely, prstové barvy, kreslicí

úhel, keramická hlína atp. – chybí přísudek; tato věta zároveň tvoří závěr podkapitoly! (26)

- vstup do svého života – (27)

- **3.3.3 Průběh vedení skupiny** – v této podkapitole se autorka najednou zcela bez varování pouští do teorie jednotlivých psychoterapeutických směrů. Proč? Tyto vysvětlivky by se hodily spíše jako poznámky pod čarou

- jde o nápravu kontaktu se svým okolím i sama se sebou (se svými prožitky) – nevhodné užití zájmena „svůj“ a pouze ženský rod

- Z pohledu gestalt terapie může být někdy přemýšlení únikem z kontaktu - racionalizace. – věta nedává smysl...

- „*Jednat odpovědně znamená být v dobrém kontaktu se sebou a druhým*“³ – jde o závěr kapitoly; jedna věta tvoří odstavec; bez souvislosti; není jasný záměr autorky a vztah k dalšímu textu

- Všechna témata, která v průběhu skupinových setkávání byla zvolena – slovosled – (33)

- „...a osvojení způsobů, jak s nimi zacházet jakožto pracovní výbavou osobního asistenta“. – chybí předložka (33)

- což samozřejmě bylo ze strany frekventantů kurzu vnímáno velmi kriticky a nefér. – „vnímáno nefér“ nedává smysl – (33)

- „Na první dojem se nám paní Irena představila“ – stylistika...(36)

- „A jak tak proplouváme tím životem dostáváme různé lekce“ – chybějící čárka (37)

- „Pracuje dynamicky, svižně občas se zarazí jakoby hodnotila“ – dtto –

- „v druhé půlce papíru“ – ve druhé... (38)

- „mělní Irena svou odpověď“ – „mělnit“? (39)

- „takovýto člověk, jako je ona se vůbec“...čárka (39)

- „dotyčný si začíná uvědomovat změny, které jsou nezadržitelné a před okolím je již nelze dlouho skrývat“ – čárka (39)

- Tak jak se vyvíjí koheze skupiny – dtto –

- Irena se o jeho závislosti dozvěděla už když byla na mateřské s – čárka a stylistika (39)

- „bál se aby o něm někde ošklivě nemluvila“ – čárka – (40)

- moc takový pocit často nezažila – slovosled (43)

- jsou to oni, kdo je na ní závislý – shoda podnětu s přísudkem – mužský rod životný! (44)

- Marie je **naše** vůbec nejstarší účastníci vzdělávacího programu

- „může se chovat jak chce“ – čárka (47)

- má velké dilema tam jít. – stylistika (48)

- „Odtud byl již jen krůček k tomu, jak nabídnout práci s artefaktem jako cestu z bezmoci **ke kompetenci k pomoci.**“ – zřejmě chybějící spojka – (55)

- „Jak více méně „nevinnou“ formou je možné se v poměrně krátkém čase dotknout neuvěřitelných hloubek lidských osudů“. – slovosled, torzo věty – (56)

- „Každý z nich se k této práci rozhodl v jiném pojetí a šíří nabízených svých služeb.“ – slovosled, stylistika, zájmeno svůj – (56)

- **3.4 Efektivita** – efektivita čeho? Z názvu by měl být patrný obsah kapitoly – (33)

- **3.3.4 Použitá arteterapeutická témata – spíše techniky? (kap. 3.3.4)**

Otázky pro autorku

- Hradili si frekventanti kurzu část kursového nebo byl celý kurs zadarmo?

- Z kasuistik je patrné, že šlo místy spíše o arteterapii než o kurs – jaké bylo tedy přesné zakotvení a definování kursu? Co byl cíl? (V textu práce by měly být cíle a zakotvení přesněji definovány; ukotvení je poněkud vágní.).
- „Člověk tvořivě naplňující svůj život pociťuje zřetelně a názorně, že není na světě sám a že svět nemá tvářnost holého, prázdného a němého prostředí.“ (Zde se autorka opírá o práci A. Mokrejše). Souhlasí autorka s tímto tvrzením?
- „A právě umění jako škola zraku, vnímavosti a citlivosti, které tříbí schopnost rozlišovat a rozumět, se stává nenahraditelným prostředkem na cestě k objektivitě.“...Co je v tomto kontextu míněno objektivitou?
- S nemalou nadsázkou by se dalo říci, že arteterapie je v podstatě předchůdkyní jakékoliv psychoterapie. (7). Jak to autorka míní?
- V 60. letech byla i u nás arteterapie aplikována při výzkumu vlivu psychotropních látek (zvláště LSD) na lidskou psychiku a hledání jejich využití k léčbě (11). – šlo o arteterapii či o výzkumnou metodu?

Práci **doporučuji k obhajobě.**

V Praze, dne 20.5. 2009

Mgr. Magdalena Koťová